Переклад Ірини Стешенко

ДІЙОВІ ОСОБИ

Солін, князь Ефеський.

Егеон, купець із Сіракуз.

Антіфол Ефеський

брати-близнята, сини Егеона та Емілії, але

незнайомі один з одним.

Антіфол Сіракузький

Дроміо

Ефеський

брати-близнята, слуги обох Антіфолів.

Дроміо

Сіракузький

Балтазар, купець.

Анджело, золотар.

Перший купець, друг Антіфола Сіракузького.

Другий купець, кредитор Анджело.

Пінч, шкільний вчитель.

Емілія, дружина Егеона, абатиса монастиря в Ефесі.

Адріана, дружина Антіфола Ефеського.

Люціана, її сестра.

Люція, служниця Адріани.

Куртизанка.

Тюремник, стражники, почет

і слуги.

Місце дії — Ефес.

ДІЯ ПЕРША

СЦЕНА 1

Зала в палаці князя.

Входять князь, Егеон, тюремник, стражники та почет.

ЕГЕОН Не зволікай. Суди мене, Соліне,

І вироком скінчи мої боління.

КНЯЗЬ Не захищайся, купче сіракузький.
Чиню я безсторонньо і нізащо
Законів не порушу. З ворожнечі
І розбрату постала та образа,
Якої нам завдав ваш лютий князь,
Повівшись круто з нашими купцями,
Людьми статечними. Сердегам злота
Забракло викупить своє життя.
Тоді його указ жорстокий був
їх кров'ю скріплений. Із дня того
Ми співчуття утратили й до вас.
Коли смертельні почалися чвари,
Ми ухвалили на старійшин раді
Порвати всі стосунки торговельні
Між нашими ворожими містами.
Ще більш: коли уродженець Ефеса
У Сіракузах з'явиться на ринку,
І, навпаки, як сіракузець раптом
До гавані Ефеської причалить,-
То вмерти мусить, а його добро
У князя власність зразу переходить.
Якщо він тисячі не сплатить марок
І голови не викупить своєї.
Твоє ж майно, хоч як його цінуй,
Не варте й сотні марок; через те —
Закон засуджує тебе до страти.
ЕГЕОН Я втішений. Як зайде сонце ясне,
Від присуду моє страждання згасне.
КНЯЗЬ Скажи нам, сіракузцю, коротенько,
Чому покинув ти свій рідний край;
Навіщо ти приїхав до Ефеса?
ЕГЕОН Ти зажадав найтяжчого від мене:
Щоб мовив я про муки невимовні...
Але, щоб знав весь світ, що я вмираю
Не за ганебний злочин, а за те,

Що підкорився природі,— я скажу
Все, що мій сум сказать мені дозволить.
Я родом з Сіракуз; там одружився;
І ми з дружиною були б щасливі,
Коли б не наша злоповісна доля.
Жили ми в радощах; достатки наші
Зростали все через численні й вдалі
Мої поїздки в Епідамн, аж доки
Мій фактор не помер; турбога ревна
Про все моє добро, що там зосталось,
Зненацька вирвала мене з обіймів
Дружини вірної. Спливло півроку,
Коли вона (знесилившися майже
Під карою солодкою, що всі
Несуть жінки) зібралася в дорогу,
І скоро теж до мене прибула.
Щасливою вона невдовзі стала
Синів двох матір'ю, таких подібних,
Що їх ніхто не зміг би розрізнити.
У тім же домі в ту ж таки годину
Іще одна страшенно бідна жінка
Так само народила двох близнят,
Також напрочуд, надзвичайно схожих.
Я їх купив у тих батьків убогих,
Щоб слуг із них моїм синам зробити.
Жона моя, пишаючись дітьми,
Все домагалась день при дні, щоб ми
Мерщій верталися додому; леле!..
На жаль, я згоду дав занадто швидко...
І посідали ми на корабель.
Не встигли ще ми відпливти й на милю,
Як враз побачили в морській безодні,
Усім вітрам покірній, знак лихий,
Який нам віщував трагічну гибель.
Що далі, то все менше залишалось

Надії нам: з похмурого-бо неба
Лилося тьмяне світло і вливало
Нам в душі злякані жахливу певність,
Що нас чекає неминуча смерть.
Я сам охоче б кинувсь їй в обійми,
Але жони моєї голосіння,
Яка оплакувала наперед
Те, що здавалося їй неминучим,
И квиління жалібне моїх дітей,
Хоч ті й не розуміли небезпеки,-
Примусили шукати зволікання
Для мене і для них; лиш зволікання.
Бо не було ніякого рятунку!
Матроси в човен кинулись одразу.
И лишились ми самі на кораблі,
Що заринав поволі в люті хвилі.
Жона моя, турбуючись найбільше
Про меншого з близняток, прив'язала
Його з одним із куплених хлоп'ят
До щогли запасної, що на суднах
На шторму випадок тримають. Я ж
Зробив те саме з іншими двома.
Дітей так розмістивши, я й дружина,
З обох синів не зводячи очей,
Також до тої щогли прив'язались
З обох кінців та й віддалися хвилям,
Що, як здавалось, нас несли в Корінф.
Аж ось засяло над землею сонце
І розігнало геть всі згубні хмари,
І враз його проміння життєдайне
Угамувало хвилі, й вдалині
Ми вгледіли два кораблі, які
Пливли назустріч нам: один — з Корінфа,
А другий — з Епідавра. Та раніш,
Ніж підійшли вони... О горе, горе!..

Дозволь на цьому розповідь скінчити...
Вгадай кінець... Несила говорити...
КНЯЗЬ Ні, далі говори, не обривай;
Як не помилувать, то пожаліть
Я можу.
ЕГЕОН О, якби й боги вчинили
Так, — я тепер не називав би їх
Жорстокими до нас! Тим кораблям
Лиш десять миль лишалось доплисти,
Як раптом ми наскочили на скелю,
І, вдарившись об неї, розламалось
Навпіл суденце наше нещасливе,
І, розлучивши нас несправедливо,
З нас кожному Фортуна залишила
І чим радіть в житті, і чим боліти.
Тоді із половинок двох її,
Що менший на собі несла вантаж,
Але не менше горе, значно швидше
Вперед погнало вітром; я побачив,
Як підібрали їх всіх трьох рибалки
З Корінфа, як мені здалось. Аж ось
І взяв нас другий корабель, нарешті;
Як тільки моряки на нім дізнались,
Кого їм пощастило врятувати,
Вони до нас привітні вельми стали
Й хотіли навіть відібрать в рибалок
Мою жону; одначе корабель
Не досить легко йшов під парусами,
То й довелось їм правувать додому.
Отак я своє щастя загубив;
Моє життя продовжила зла доля,
Щоб міг розповісти про власне горе.
КНЯЗЬ В ім'я всіх тих, за ким ти вболіваєш,
Будь ласка, розкажи мені докладно,
Що сталось далі з ними і з тобою.

ЕГЕОН Молодший син — моя найстарша з мук,-
Як вісімнадцять літ йому минуло,
Засумував за братом, зажадав
Довідатися, де він, і почав
Просить мене, щоб і його слуга
(Що був, як він, відірваний від брата
І знав лише його ім'я) поїхав
На розшуки з ним разом. Так бажав я
Знайти загублене дитя кохане,
Що загубив і те, що так любив.
П'ять літ по Греції я мандрував, .
Об'їздив Азію аж до кордонів;
Вертаючись, заїхав до Ефеса,
Надію втративши знайти, проте
Я не схотів без розшуків минути
И цю землю, як і кожну, де є люди.
Тут маю я скінчить моє життя;
Дочасна смерть була б для мене щастям,
Коли б узнав, що я шукав немарно
й сини живі.
КНЯЗЬ Нещасний Егеоне,
Приречений зазнать страшного лиха!
О, вір мені, коли б те дозволяли
Закони наші і моя корона,
Монарша гідність, сан, присяга й честь
Яких володар нехтувать не може,
Хоч би того й хотів,— моя душа
Була б тобі найкращим оборонцем.
Проте, хоч ти й засуджений до страти,
Хоч вироку й не можна скасувать,
Тим нашої не ущербивши честі,-
Я хочу все ж допомогти тобі,
Чим тільки зможу, купче, а тому
Даю тобі іще цей день, щоб друзі
Життя твоє могли урятувати.

Зверніс до всіх знайомих у Ефесі;
Проси або позич потрібну суму
Й живи; а ні — то мусиш ти померти.
Тюремнику, візьми його під варту.
ТЮРЕМНИК Я слухаю, владарю.
ЕГЕОН Егеон
Без допомоги й без надії йде,
Бо неминуча смерть на нього жде.
Виходять.
СЦЕНА 2
Майдан.
Входять Антіфол Сіракузький і Дроміо Сіракузький та
1-й купець.
1-Й КУПЕЦЬ Отож скажіть, що ви із Епідамна,
А ні — то все майно в вас відберуть.
Сьогодні саме взято тут під варту
Купця із Сіракуз, який прибув
У місто; через те, що він не може
Дать викупу за себе, як велить
Йому і нам усім міський закон,-
Сердега вмре ще перед тим, як сонце
Утомлене на заході спочине.
Ось ваші гроші, ті, що я зберіг.
АНТІФОЛ СІР. На, віднеси їх до "Кентавра", де ми
Спинилися, й чекай на мене, Дромйо.
Година ще лишилась до обіду;
Тож я піду і з містом ознайомлюсь,
Його звичаями й купцями, гляну,
Які будинки тут, та й повернусь,
Щоб виспатись, бо змучивсь я в дорозі.
Ну, забирайся!
ДРОМІО СІР. Багато хто, впіймавши б вас на слові,
З пакунком цим добрячим втік би, справді!
(Виходить)
АНТІФОЛ СІР. Це вірний хлопець, пане; він частенько,

Коли мене пригнічують турботи
І сум бере, мою прогонить тугу
Веселим жартом. Маєте охоту
Спочатку прогулятися по місту,
А потім пообідати зі мною?
1-Й КУПЕЦЬ Я нині вже запрошений, мій пане,
До тих купців, з якими маю справи
І сподіваюсь добре заробити;
Даруйте, пане мій! Проте, як ви
Бажаєте, годині десь о п'ятій
Я залюбки зустріну вас на ринку
І буду з вами, доки прийде час
Лягати спать; а зараз мушу йти,
Мене чекають невідкладні справи.
АНТІФОЛ СІР. То прощавайте ж на цей час; а я
Сам поблукаю та огляну місто.
1-Й КУПЕЦЬ Бажаю втіхи вам з самим собою.
(Виходить)
АНТІФОЛ СІР. Той, хто бажа мені з собою вгіхи,
Бажа того, чого не можу я
Ніяк знайти. Бо я в цім світі наче
Та крапелька води, яка шукає
В безмежнім океані другу краплю:
Щоб подругу знайти, туди упавши,
Вона незримо й непомітно гине;
Так я тепер шукаю брата й матір
І в пошуках, бездольний, сам гублюсь.
Входить Дроміо Ефеський.
Мого народження вже день настав...
Ну що? Чому так скоро ти вернувся?
ДРОМІО ЕФ. Так скоро? Ні! Так пізно, вже й каплун
Згорів, а порося з рожна звалилось;
На вежі дзвони вдарили дванадцять,
І господиня — лясь мене по пиці,
Обід простиг — хазяйка розпалилась,

Обід простиг, бо не йдете додому;
Ви не йдете, бо ви вже не голодні;
Ви не голодні,— видно, розговілись,-
Нас постити примусили усіх
І голодом покутувать ваш гріх.
АНТІФОЛ СІР. Стули губу. Скажи-но, де подів
Ті гроші, що я дав?
ДРОМІО ЕФ. Оті шість пенсів,
Що ви ще в середу мені звеліли
Віднести лимареві за підхвістя
Моєї пані? Лимар їх забрав,
У мене їх нема.
АНТІФОЛ СІР. Сьогодні я
З тобою жартувати не охочий;
Скажи мені без дурощів, де гроші?
Ми тут чужі; то як же ти наважився
Без догляду таку покинуть суму?
ДРОМІО ЕФ. Прошу: жартуйте за столом, мій пане!
З наказу пані я до вас прийшов;
Вернусь без вас — рука її пройдеться
Уздовж мого хребта й печать приліпить
У мене на задку. Було б не зле,
Щоб правив за годинника вам шлунок
І гнав би вас додому й без гінців.
АНТІФОЛ СІР. Ну, годі, Дромйо, жарт цей недоречний;
Сховай його для кращої хвилини.
Де золото, що я тобі довірив?
ДРОМІО ЕФ. Мені?! Його мені ви не давали.
АНТІФОЛ СІР. Ні? Пане мій шахраю, кинь дуріти
Й скажи, як виконав ти мій наказ?
ДРОМІО ЕФ. Я мав наказ: вас привести із ринку
Додому, в "Фенікс", пане, на обід;
З сестрою там на вас чекає пані.
АНТІФОЛ СІР. Прошу тебе ім'ям християнина:
Відповідай, де гроші ти подів?

А ні — то стережись! Я провалю
Тобі твою веселу головешку,
Що вперто казиться в таку хвилину,
Коли я не бажаю жартувати!
Що ти зробив із тисячею марок,
Які дістав від мене?
ДРОМІО ЕФ. О, від вас
На голові я справді марки маю.
Від пані ж кілька марок є на плечах,
Та все ж тут тисячі не набереться.
Коли б їх вашій милості вертав я,
То ви б їх так терпляче не приймали.
АНТІФОЛ СІР. Від пані, дурню? Від якої пані?
ДРОМІО ЕФ. Дружини ж вашої й моєї пані,
Що вашу милість в "Феніксі" чекає
І постує, ждучи вас на обід,
І просить поспішити до обіду.
АНТІФОЛ СІР. Ти що, глузуєш з мене просто в очі,
Хоч я тобі й заборонив? То на ж,-
Ось маєш, пане шалапуте! Маєш!
(Б'є його)
ДРОМІО ЕФ. Та що ви, пане?! Що ви, схаменіться,
Бо дремену я звідси!
(Тікає)
АНТІФОЛ СІР. їй же богу,
Хтось обмахорив йолопа цього
І спритно видурив у нього гроші.
В цім місті, кажуть, сила волоцюг,
Майстерних шахраїв, що очі сліплять,
Чарівників, що плутають думки,
Відьбм, що душу й тіло убивають,
У машкарах лукавців язикатих
Та інших, що погрузли у гріхах.
Якщо це так, то треба швидше їхать!
Піду в "Кентавр" негідника шукати;

Боюсь,— він грошей не зумів сховати!
(Виходить)

ДІЯ ДРУГА

СЦЕНА 1

Майдан.

Входять Адріана й Люціана.

АДРІАНА Додому не вертаються ні муж мій,
Ані слуга, що я його послала,
Щоб якнайшвидше пана розшукав!
Вже десь година друга, Люціано.

ЛЮЦІАНА Як запросив його котрийсь купець,
То з ринку він пішов кудись обідать.
Ходімо, сестро люба, й ми до столу,
І заспокойся зовсім, чоловік —
Володар над свободою своєю,
А час — то їх володар, і, йому
Покірні завжди, йдуть вони й приходять.
Вам треба буть терплячою, сестрице.

АДРІАНА Чого в них волі більш, ніж в нас,— цікаво?

ЛЮЦІАНА Бо поза домом мають різні справи.

АДРІАНА Зроблю так я,— він вибухне, мов порох!

ЛЮЦІАНА О, знай, що він — твоєї волі шори...

АДРІАНА У шорах може лиш осел ходити.

ЛЮЦІАНА Свавільні вчинки горе буде бити.
Поглянь кругом: живе усе в покорі,-
Чи в небі то, чи на землі, чи в морі;
І звірі, й риби, і крилаті птиці
Самцям своїм повинні всі коритись;
В мужчині ж більше бога, й він царює,
І світом всім, і морем він керує,
Душею вищий він за всіх тварин,
За риб, за птахів розумніший він,-
Скоряється йому також дружина:
Отож і ти скоритися повинна.

АДРІАНА Сама ж без мужа — рабства уникаєш!
ЛЮЦІАНА Ні, шлюбне ложе, знай, мене лякає.
АДРІАНА Скажи, а ти б корилась, шлюб узявши?
ЛЮЦІАНА Як полюблю, коритимуся завше.
АДРІАНА А став би він до іншої вчащати?
ЛЮЦІАНА Без докору мені його стрічати.
АДРІАНА Лиш хто спокійний, той терпіння має,
Той лагідний, хто прикростей не знає.
Всіх, що голосять, вражені бідою,
Ми хочемо словами заспокоїть;
Коли б же ми самі отак страждали,
То, мабуть, ми ще й гірше б закричали;
Отак і ти, що мужа ще не маєш
І всіх образ гірких не відчуваєш,-
Ти намагаєшся за всяку ціну
Навчить мене терпіння в цю хвилину;
Якби ж тобі вчинили цю образу,
Ти втратила б дурне терпіння зразу.
ЛЮЦІАНА Гаразд, на спробу одружусь колись;
Твій муж десь близько: ось слуга,— дивись!
Входить Дроміо Ефеський.
АДРІАНА Скажи, чи тут уже твій пан-забарник?
ДРОМІО ЕФ. Ні, тут його немає, а проте руки його побували отут, на моїй голові; найкращий тому доказ — мої вуха.
АДРІАНА Ти говорив із ним? Що він сказав?
ДРОМІО ЕФ. Од слів його болять у мене вуха.
Ну ж і рука!.. Я ледве щось утямив.
ЛЮЦІАНА Хіба він говорив так неясно, що ти не міг його зрозуміти?
ДРОМІО ЕФ. Ні, він бився так ясно, що мені аж свічки в очах засвітилися; а воднораз так неясно, що я ледве-ледве з того щось уторопав.
АДРІАНА Скажи ж, прошу, чи він іде додому?
Мабуть, він хоче догодить дружині.
ДРОМІО ЕФ. Сказився мій господар, як рогатий...

АДРІАНА Рогатий?!
ДРОМІО ЕФ. Так. Але мов бик, не муж!
його додому я прошу обідать,
А він у мене грошей вимага:
"Вже час іти обідати",— кажу я;
"Де золото поділось?" — каже він;
"Печеня ваша пригорить",— кажу я;
"Де золото поділось?" — каже він;
"Чи ви додому йтимете?" — кажу я;
"Де золото поділось? — каже він.
"Мерзотнику, де гроші, ті, що дав я?!"
"Таж порося,— кажу я,— пригоріло";
"Де золото поділось?" — каже він;
"Моя ласкава пані..." — я кажу;
"На шибеницю ту ласкаву пані!
Я жодної не знаю. Хай їй біс".
ЛЮЦІАНА Хто так сказав?
ДРОМІО ЕФ. Таж мій господар, пані.
"Не знаю,— каже він,— ні дому я,
Ані жони, ні пані!" й через те
Доручення, що виконати мав
Лише язик мій, дякуючи пану,
Тепер на плечах я несу додому,
Бо, врешті, він мені їх відчухрав.
АДРІАНА Вертайсь назад, негіднику, мерщій,
І приведи його додому!
ДРОМІО ЕФ. Як?
Вертатися назад, щоб він мене
Удруге гнав додому стусанами?
Ні, бога ради, хай біжить хтось інший!
АДРІАНА Назад, негідний рабе, а як ні,
Розкраю навпіл я твою макітру.
ДРОМІО ЕФ. А він його києм своїм покропить,
І сподоблюсь я через вас вінця.
АДРІАНА Геть, дурню язикатий! Ну, біжи

І приведи господаря додому!
ДРОМІО ЕФ. Невже ж для вас я круглий м'яч, що ви
Так підкидаєте мене ногами?
Ви звідси женете, а він сюди;
Коли я маю вам іще служити,
Вам слід би шкірою мене обшити.
(Виходить)
ЛЮЦІАНА Соромся, сестро,— гнів тебе спотворив.
АДРІАНА Напевне, він коханок розважає,
В той час як усмішки лиш прагну я.
Коли зів'яла вже краса моя
І рожі щік,— то він тут завинив;
Чи ж я нудна? Чи розум мій ступів?
Якщо дотепності я розучилась
І жвавості в розмові,— спричинилась
Лише його байдужість зла до того,
Що схожа я до мармуру твердого.
Чи їх убрання так його чарує?
Не винна я: все ж в і н мені купує!
Які ще вади у мені вражають,
Що спричинив не він? Коли зникають
Мої принади — то його вина!
Усмішка сонячна його одна
Враз воскресить мою красу зів'ялу;
Але йому — мене вже надто мало...
Мов олень дикий, він з припони рветься
І поза домом десь собі пасеться.
ЛЮЦІАНА То мучать ревнощі тебе! Фі, досить!
АДРІАНА Ці муки можуть лиш бездушні зносить!..
Десь інша вже йому милує очі,
Бо чом же тут сидіти він не хоче?
Він ланцюжка купить пообіцяв;
Якби ж цього лиш він не пам'ятав!
А то й від ложа він свого тікає!
Й клейнод красу свою, бува, втрачає,

Як не оправ, і золото псується,
Коли за нього часто хтось береться;
Ну, а людей — брехня й розпуста губить.
Коли краси моєї він не любить,
Сльозами я сліди її зітру.
І плакатиму, доки не помру!
ЛЮЦІАНА О, скільки дурнів так безглуздо тужать
І ревнощам безумним вірно служать!
Виходять.
СЦЕНА 2
Там само.
Входить Антіфол Сіракузький.
АНТІФОЛ СІР. Все золото, що Дроміо я дав,
Лежить в "Кентаврі" ціле, мій же блазень
Блукає десь, шукаючи мене.
Виходить так,— та й каже це господар,-
Не міг я з Дромйо говорить, відколи
Я вперше відіслав його... Та ось він!
Входить Дроміо Сіракузький.
Ну, друже мій? Минув веселий гумор?
Як любиш стусани, то' знов жартуй!
Не знаєш ти "Кентавра"? Не давав
Тобі я золота? Тебе послала
По мене пані — на обід покликать?
Я в "Феніксі" живу? Скажи, чи з глузду,
Бува, не з'їхав ти в той час, коли
Безглуздо так мені відповідав?
ДРОМІО СІР. Відповідав? Коли ж це, пане мій?
АНТІФОЛ СІР. Ось саме тут,— тому лиш півгодини.
ДРОМІО СІР. Та я вас і не бачив ще відтоді,
Як золото мені ви наказали
Додому звідси віднести в "Кентавр".
Аміфол Сір. А ти ж казав, шахраю, що тобі
Не віддавав я золота, й молов
Все про якусь там пані й про обід;

Я сподіваюсь, добре ти відчув,
Як це мені припало до вподоби.
ДРОМІО СІР. Я тішуся, що бачу вас веселим;
Що означа цей жарт? Скажіть-бо, пане!
АНТІФОЛ СІР. Глузуєш з мене знов? Сміємся в очі?
Гадаєш, я жартую? Маєш!.. Ще раз!
(Б'є його)
ДРОМІО СІР. Стривайте, пане, бога ради!.. Жарт ваш
Стає серйозним надто!.. Чим же я
Такої плати заслужив у вас?
АНТІФОЛ СІР. Лиш через те, що часом я з тобою
Поблажливо, як з блазнем, поведуся,
Погомоню,— глузуєш ти зухвало
З моєї доброти й нахабно лізеш
Із жартами в поважний час до мене.
Як сяє сонце, хай собі танцюють
Веселі комарі, проте в щілини
Хай лізуть, як воно проміння згасить.
Коли зі мною хочеш жартувати,-
Глянь спершу на лице моє й поводься
За виразом його, а ні — то я
Втовкмачу це в твою малу макітру!
ДРОМІО СІР. Макітру, кажете? Я волів би, щоб мій мозок міс-
тився в голові, а не в макітрі, і щоб ви перестали товкти мене;
а якщо ви не припините атак, то доведеться мені добре укріпити
ту фортецю або шукати розуму в хребті. А проте зробіть ласку,
пане, скажіть, за що ви мене віддубасили?
АНТІФОЛ СІР. Хіба ти сам не знаєш?
ДРОМІО СІР. Нічогісінько, пане; знаю тільки, що ви мене від-
дубасили.
АНТІФОЛ СІР. І ти хочеш, щоб я сказав тобі — чому?
ДРОМІО СІР. Авжеж, пане, і за що; бо, як то кажуть, кожне
"чому" має своє "тому".
АНТІФОЛ СІР. За те, що кпив із мене, і тому,
Що вдруге намагався це зробити.

ДРОМІО СІР. Чи ще кого отак нізащо бито?
"За що" й "тому" — безглуздя цілковите...
Та добре, пане, дякую красненько.
АНТІФОЛ СІР. Ти дякуєш мені? За що?
ДРОМІО СІР. Та за оте дещо, пане, що ви його дали мені за ніщо!
АНТІФОЛ СІР. Я відшкодую тебе іншим разом і за дещо не дам тобі нічого. Проте скажи мені, чи не час обідати?
ДРОМІО СІР. Ні, пане, я гадаю, що м'ясу ще бракує того, що я вже одержав.
АНТІФОЛ СІР. Дозволь же запитати: чого саме?
ДРОМІО СІР. Його не досить бито.
АНТІФОЛ СІР. То нічого, печеня буде не досить м'яка, та й тільки.
ДРОМІО СІР. Тоді прошу вас, не їжте тієї печені.
АНТІФОЛ СІР. Чому?
ДРОМІО СІР. Бо ви розгнівається, що м'яса не побито як слід, і знову почнете товкти мене.
АНТІФОЛ СІР. Що ж поробите, пане! Навчіться жартувати вчасно; на все свій час.
ДРОМІО СІР. Наважився б я заперечить, але боюся, щоб ви знову не розгнівались.
АНТІФОЛ СІР. Яким же чином заперечить?
ДРОМІО СІР. Таким же ясним, як ясний лисий череп старого батька Часу.
АНТІФОЛ СІР. Кажи. Послухаємо.
ДРОМІО СІР. Немає часу для того, щоб вернути волосся тому, хто волею природи облисів.
АНТІФОЛ СІР. А хіба немає жодного засобу повернути собі волосся?
ДРОМІО СІР. Та, мабуть, є один засіб — купити перуку, але таким чином повернеш собі волосся, відібравши його в іншої людини.
АНТІФОЛ СІР. А чому час такий скупий на волосся, коли взагалі волосся так багато?

ДРОМІО СІР. Це, бачте, тому, що волосся — благословення, яким час обдарував тварин; що ж до людей, то він відбирає в них стільки волосся, скільки додає їм розуму.
АНТІФОЛ СІР. Адже ж є багато людей, які мають далеко більше волосся, ніж розуму.
ДРОМІО СІР. Проте немає жодного, кому забракло б розуму втратити своє волосся.
АНТІФОЛ СІР. Але ж ти щойно зробив висновок, що волосаті люди дурніші за інших?
ДРОМІО СІР. Що чоловік дурніший, то швидше втрачає волосся; але втрачає його все-таки з певною радістю.
АНТІФОЛ СІР. З якої ж то причини?
ДРОМІО СІР. З двох причин і до того ж вельми поважних.
АНТІФОЛ СІР. Ну, вже тільки не з поважних!
ДРОМІО СІР. Ну, то, скажімо, з резонних.
АНТІФОЛ СІР. І не з резонних, коли вдаються до фальшивих речей.
ДРОМІО СІР. Ну, то з певних причин.
АНТІФОЛ СІР. Назви їх.
ДРОМІО СІР. Перша причина та, що він заощаджує гроші, які мав би витрачати на зачіски; а друга — та, що за обідом волосся вже не падатиме йому в юшку.
АНТІФОЛ СІР. Увесь цей час ти намагався довести, що не на все бува свій час.
ДРОМІО СІР. Атож, і довів, пане; а саме: немає часу на повернення волосся, коли його втрачено з волі природи.
АНТІФОЛ СІР. Але ж ти зовсім не подав ґрунтовних доказів, чому саме немає часу на те, щоб його повернути.
ДРОМІО СІР. Ну, то я поясню це так: сам час лисий і через те бажає, щоб увесь його почет до кінця світу складався тільки з лисих.
АНТІФОЛ СІР. Я так і знав, що твій висновок буде лисий. Але тихо! Хто там до нас киває?
Входять Адріана й Люціана.
АДРІАНА Антіфоле, дивуйсь, насуплюй брови;

Ти поглядом своїм голубиш іншу.
А я — не Адріана й не твоя
Жона. Охоче клявся ти колись:
Немає слів, що слух твій милували б,
Нема речей, що вабили б твій зір,
Немає дотиків, що гріли б руки,
Немає страв, що тішили б твій смак,
Коли не я з тобою розмовляю,
Не я дивлюсь на тебе й тисну руку,
Не я з тобою поруч за столом.
Чому ж, коханий мій, чому ж так сталось,
Що ти зробився сам собі чужий?
Собі! Адже ти став чужий мені,
Що з'єднана з тобою неподільно,
Що є твоєї любої істоти
Частина краща. О, не відривай
Себе від мене! Знай же, мій коханий,
Що легше крапельку зронить малу
В бурхливе море і дістати з нього
її без змін, такою ж, як була,
Ніж одірватися од мене, разом
Мене з собою не потягши! Ох,
Як глибоко тебе вразила б звістка,
Що стала я нечиста і невірна?
Що тіло це, присвячене тобі,
Зганьбила я розпустою гидкою?
Ти плюнув би на мене, розтоптав би,
Ім'ям дружини в мене б ти шпурнув,
З мого чола зірвав би грішну шкіру,
З фальшивої руки моєї вмить
Відтяв би шлюбний перстень і зламав би,
Заприсягнувшись розійтись навік...
Ти це зробив би, знаю. То роби ж!
Мене заплямувало перелюбство;
Жадоба грішна осквернила кров:

Як двоє ми — одне, а ти невірний,-
Тече і в мене в жилах та ж трутизна;
Від тебе заразившись, я також
В розпусту вкинусь. Отже, шлюбне ложе
Ти мусиш завжди вірно берегти;
І чиста я, як будеш чистий ти.
АНТІФОЛ СІР. Це ви до мене, прехороша пані?
Я вас не знаю; тільки дві години
В Ефесі я; мені чуже це місто,
Як ваших слів незрозумілий зміст:
До них уважно прислухавсь, їй-богу,-
Проте второпати не зміг нічого.
ЛЮЦІАНА Фі, брате! Як же ти до нас змінився!
Чи так раніш тримався ти з сестрою?
Вона послала Дроміо по тебе,
Покликать на обід...
АНТІФОЛ СІР. Що, Дроміо?
ДРОМІО СІР. Мене?
АДРІАНА Тебе, і ти сказав, як повернувся,
Що він тебе відлупцював, гукавши:
"Не знаю я ні дому, ні жони".
АНТІФОЛ СІР. То ти у змові з дамою цією?
Скажи, яка мета у тому?
ДРОМІО СІР. Що ви?
Ізроду-віку я її не бачив.
АНТІФОЛ СІР. Ти брешеш, шельмо! Саме ці слова
Мені ти й справді передав на ринку.
ДРОМІО СІР. Ніколи з нею я не говорив!
АНТІФОЛ СІР. А звідки ж їй відомі наші ймення?
Із навіву чаклунського якогось?
АДРІАНА Як гідності твоїй це випадає —
Так прикидатись недотепно й грубо,
Та ще й слугу підбурювать ганебно
Супроти власної ж таки дружини!
Ти й так уже мою любов зневажив;

Не збільшуй глузуваннями образи,
Іди, до тебе притулюся я:
Ти — берест мій, а я — лоза твоя;
З'єднаю слабкість з силою твердою
й від тебе стану я й сама міцною.
Нас розлучає лиш бур'ян, дружино:
Плющ загребущий, терен і шипшина;
Ти їх не рвеш,— вони ж весь сік твій труять.
Тебе руйнуючи, себе годують.
АНТІФОЛ СІР.
(вбік)
До мене ж бо слова ці навісні.
А може, й справді я женився в сні...
Чи й досі ще я у полоні чуда:
На вуха й очі наслана полуда?
З'ясую згодом загадкову штуку...
А зараз цій марі подам я руку.
ЛЮЦІАНА Ну, Дромйо, хай дають обід хутчій!
ДРОМІО СІР. Де чотки? Заступись, о боже мій!
Що це за край? Куди попали ми!
Не люди тут, а гноми і відьми.
Не скоришся, то можеш і померти,
Бо виссуть кров, щипаючи до смерті.
ЛЮЦІАНА Стоїть, бурмоче щось, оглух неначе!
Плазуй же, трутню, бовдуре, слимаче!
ДРОМІО СІР. Змінився я зовсім, пане, чи не так?
АНТІФОЛ СІР. Змінився ти в душі, як я; авжеж!
ДРОМІО СІР. Ні, пане, й тілом я змінився теж.
АНТІФОЛ СІР. Але ж на взір ти зовсім не змінився.
ДРОМІО СІР. Ба ні! На мавпу я перетворився.
ЛЮЦІАНА В осла ти обернувсь, як хочеш знати.
ДРОМІО СІР. Еге ж! Вона ладна мене сідлати,
І я вже прагну скуштувать трави.
Так, я осел,— сказали правду ви...
А ні — то я давно її впізнав би

Так, як вона мене,— і вам сказав би.
АДРІАНА Доволі! Я не хочу, як дитина,
Рукою очі закривать і плакать,
В той час як муж мій і його слуга
Із сліз моїх глузують. Отже, пане,
Чекає нас обід, ходім. Ти ж, Дромйо>
Повинен вартувати коло брами.
Мій мужу, нині будем нагорі
Обідать ми, і я тебе примушу
Признатись в тисячі твоїх гріхів.
Гей, хлопче, як спитає хто, де пан,
То скажеш, що обідає в гостях.
Нікого не впускай. Ходімо, сестро.
Пильнуй же браму, Дроміо, як слід.
АНТІФОЛ СІР.
(вбік)
Я на землі, у пеклі чи в раю?
Я сплю чи ні? Чи розум я втрачаю?
Мене тут знають,— я ж себе не знаю!
Що ж, буду з ними заодно,— і все...
Мене хай доля в цей туман несе!
ДРОМІО СІР.
(до Антіфола)
Накажете під брамою стояти?
АДРІАНА И нікого не повинен ти впускати;
А ні — то дам ляща, щоб не забув.
ЛЮЦІАНА Ходім; обідній час давно минув.
Виходять.

ДІЯ ТРЕТЯ

СЦЕНА 1

Перед домом Антіфола Ефеського.
Входять Антіфол Ефеський, Дроміо Ефеський, Анджело та Балтазар.
АНТІФОЛ ЕФ. Синьйоре добрий Анджело, прошу вас

З халепи виручіть: моя дружина
Лютує, тільки запізнюсь. Скажіть їй,
Що я барився тут, в крамниці вашій/-
Дивився, як роблять ланцюга для неї,
Якого ви принесете нам завтра...
Оцей шахрай мені в обличчя бреше,
Що я відлупцював його на ринку,
Що марок тисячу із нього правив,
Що зрікся власної дружини й дому.
Ану скажи, навіщо ти, п'янюго,-
Молов таке? Ану кажи, навіщо?
ДРОМІО ЕФ. Ну й кажіть, що вам завгодно, а я добре знаю,
Що мене налупцювали: я те відчуваю.
Будь пергамент моя спина й ваш кулак — чор-
нило,
Ви спізнали б друкування, що самі вчинили.
АНТІФОЛ ЕФ. Я давно спізнав: осел ти!
ДРОМІО ЕФ. Ну, то — звісна річ,
Бо терплю те друкування я і день і ніч.
А якби хвицнув, побитий, вам віддавши здачі,
Ви б не бились, пам'ятавши копита ослячі.
АНТІФОЛ ЕФ. Що, синьйоре Балтазаре, в вас на серці гніт?
Може, смуток вам розвіє щирий мій обід?
БАЛТАЗАР Лиш гостинність мене вабить,— я не м'ясоїд.
АНТІФОЛ ЕФ. Риба й м'ясо, мій синьйоре, необхідні всюди,
Бо гостинністю самою ситий гість не буде.
БАЛТАЗАР Добру чарку та закуску ставить і мужва.
АНТІФОЛ ЕФ. А гостинність? Хіба шкода? То ж самі слова!
БАЛТАЗАР Хай наїдки будуть скромні, а бенкет — гучний.
АНТІФОЛ ЕФ. Де скупий господар дому, там і гість сумний.
Хоч мій стіл і не розкішний, радістю вас втішу.
Десь бува й гучніша учта, тільки не щиріша!
...Що? Замкнулись? Одчиняйте! Ну ж і челядь!
Де ти?
ДРОМІО ЕФ. Гов! Брігітто, Мод, Цецільє, Джін і ти,

Джільєтто!
ДРОМІО СІР.
(з дому)
Дурню, йолопе, лайдаче! Ох же й ловелас!
Десять дівок для утіхи кличе водночас.
Не пущу я баламута навіть на поріг,-
Ти й з одною б запальною впоратись не зміг!
ДРОМІО ЕФ. Бевзю! Таж чека господар тут, біля порога.
ДРОМІО СІР.
(з дому)
Хай іде, відкіль явився, бо застудить ноги.
АНТІФОЛ ЕФ. Хто там бевка так зухвало? Відчиняй, лайдаче!
ДРОМІО СІР.
(з дому)
А чого сюди прийшли ви? Хто вас тут не бачив?
АНТІФОЛ ЕФ. Як чого? Пора ж обідать. Ми давно голодні.
ДРОМІО СІР.
(з дому)
То прийдіть, коли запросять, тільки не сьогодні.
АНТІФОЛ ЕФ. Ні, це пень якийсь при дверях! Як же тебе
звати?
ДРОМІО СІР.
(з дому)
Дроміо — одвірний пана, коли хочеш знати.
ДРОМІО ЕФ. Вкрав ім'я моє, шахраю, заодно — й посаду,-
Тільки з того невелику матимеш розраду.
От би вранці став ти мною, то зробив би ласку:
Власне ймення замінив би ти на сіна в'язку.
ЛЮЦІЯ
(з дому)
Хто там грима за дверима? Дроміо, агов!
ДРОМІО ЕФ. То — господар. Гей, впустіте.
ЛЮЦІЯ
(з дому)
Пізно він прийшов.

Так йому і передайте!
ДРОМІО ЕФ. Зо сміху вмираю!
Є ж прислів'я: "Хто постука, тому відчиняють".
ЛЮЦІЯ
(з дому)
Знаю інше: "Гість незваний — гірший
од сльоти".
ДРОМІО СІР.
(з дому)
Не Люція твоє ймення? Ну й дотепна ти!
АНТІФОЛ ЕФ. Я питаю: ти відчиниш, пико скомороша?
ЛЮЦІЯ
(з дому)
Я давно відповіла вам.
ДРОМІО СІР.
(з дому)
. Відповідь — хороша.
ДРОМІО ЕФ. От морока! Що ти скажеш? Знов за рибу трошії
АНТІФОЛ ЕФ. Відчиняй, бо будеш бита!
ЛЮЦІЯ
(з дому)
Не боюсь грозьби!
ДРОМІО ЕФ. Що ж! Тоді розіб'рм двері!
ЛЮЦІЯ
(з дому)
Чи собі — лоби.
АНТІФОЛ ЕФ. Двері виб'ємо — заплачеш, наймичко лукава!
ЛЮЦІЯ
(з дому)
На вас пута знайдем тута,— просимо ласкаво!
АДРІАНА
(з дому)
Хто там гупає у двері? Ну й чого він лізе?
ДРОМІО СІР.
(з дому)

От так місто! Ваші хлопці — справжні
горлорізи!
АНТІФОЛ ЕФ. Чи це ти, моя дружино? Відчиняй!
АДРІАНА
(з дому)
Голота!
Хто "дружина"? Що верзеш ти? Ну тебе в
болото!
ДРОМІО ЕФ. Виб'єм двері —— за "голоту" буде ж обмолоту!
АНДЖЕЛО Щось не пахне м'ясо й риба, та й привіту мало!
БАЛТАЗАР Сперечались ми, що краще,— дулю ж тут
дістали.
ДРОМІО ЕФ.
(до Антіфола Еф.)
Що ж? Гостей забавте, пане. їм, як бачу, нудно.
АНТІФОЛ ЕФ. Крижаним подуло вітром, а зарадить трудно.
ДРОМІО ЕФ. Добре вам, що одяг теплий, я ж замерз в
болоті.
В домі — варене й печене, та не в нашім роті.
Глум такий, така зневага розізлить і' цапа.
АНТІФОЛ ЕФ. Дайте лома! Бийте двері! Вдеремось нахрапа!
ДРОМІО СІР.
(з дому)
Розбивай, лайдаче, двері, я ж — твою макітру,
ДРОМІО ЕФ. Чим же бити їх? Слова ці — подібні до вітру.
Ну, вхоплю тебе — напустиш вітру, бузувіре!
ДРОМІО СІР.
(з дому)
Перш схопи безперу птаху, а рибу — без шкіри!
ДРОМІО ЕФ. Так змалюю тобі шкіру, що полетить пір'я!
АНТІФОЛ ЕФ. Лома! Лома! Скільки ждати! Вже лихий без
мір я!
ДРОМІО ЕФ. Зараз буде птах безперий. Я лечу щодуху.
(До Дроміо Сір.)
Чуєш, телепню! Ти станеш без пера і пуху!

АНТІФОЛ ЕФ. Мчи по лома. Та скоріше! Та пильнуй, макухо!
БАЛТАЗАР Терпіння, пане! Сваркою гучною
Ви можете вразити власну честь
І одночасно ввести у неславу
Дружину вашу чисту і цнотливу.
Подумайте лишень: її розважність,
І чистота душі, і роки, й скромність
Доводять, що якась причина є,
Якої ви не знаєте. Повірте,
Вона пояснить вам причину ту,
Що змусила її замкнути двері.
Я раджу так: ходім спокійно звідси
І пообідаємо в "Тигрі"; потім —
Ви ввечері ідіть самі додому
І виясніть причину таємничу
Цього вигнання. А якщо тепер
Ви силою вдиратись почнете
В ці двері серед дня, коли навкруг
На вулицях ще так багато люду,
То піде лиш по місту поговір;
І ваше чисте ймення заплямує
Юрба нікчемна злими язиками;
І житиме той наклеп ще й по тому,
Як ви вмрете, на вашій домовині,
І переходитиме з року в рік:
Де раз завівся, там живе повік.
АНТІФОЛ ЕФ. Мене переконали ви; спокійно
Піду я з вами й навіть постараюсь,
Хоч як мені нелегко, веселитись.
Я знаю кралечку одну, в розмові
Приємну вельми, гарну, розумненьку,
Хоч норовливу, але дуже милу:
Туди ми й підем на обід. Мені
(Без всякої підстави, слово честі!)
За неї часто доріка дружина;

Так, так, ми будемо обідать в неї.
Підіть додому і візьміть ланцюг;
Гадаю, він тепер уже готовий;
І принесіть, прошу вас, в "Дикобраз" —
Так зветься той будинок; цей ланцюг
(Хоча б для того, щоб жону розсердить)
Я подарую господині тій.
Тож, милий друже, прошу поспішить;
Коли в мій дім мене вже не впускають,
То, може, інші краще привітають.
АНДЖЕЛО Я за годину повернуся, пане.
АНТІФОЛ ЕФ. Цей жарт мені в великі гроші стане!
Виходять.
СЦЕНА 2
Там само.
Входять Люціана й Антіфол Сіракузький.
ЛЮЦІАНА Свою повинність за мить
Забули ви? Невже в кохання весну
Судилось пагінцям любові згнить
Й кохання храм розвалиться чудесний?
Як задля грошей одружились ви,
То будьте ніжні, ради них, з сестрою;
Як інша є,— любіть таємно ви;
Сховавши ті чуття під машкарою,
Аби сестра не прочитала їх;
Хай ваш язик мовчить про всі провини;
Нехай ласкавість прикраша ваш гріх;
Прикрийте святістю ваш дух злочинний;
Прикиньтесь чесним, хоч душа й брудна,
Святого вдайте, скривши все геть-чисто,
Щоб ваших вад не бачила вона!
Чи злодій хвалиться своїм злочинством?!
Подвійний гріх — подружню честь топтать
І те в очах читати дать дружині.
Незриме зло за благо може стать,

Якщо оздоблене в слова невинні.
Нещасні ми! На вас позбувшись прав,
Втішаємось облудними словами.
Забравши руку, дайте хоч рукав,
В орбіті вашій помчимо за вами.
Вертайтеся ж додому, брате мій;
Сестру потіште, назовіть жоною:
Спасенна лжа бува в оселі тій,
Де лестощі приносять мир з собою.
АНТІФОЛ СІР. Як звати вас, не знаю, діво ґречна,
Та врода й мудрість — чудо із чудес —
Мені посвідчують незаперечно,
Що дивна ви посланниця небес.
Допоможіть, благаю вас, зухвалий,
Моєму кволому уму збагнуть
Суть слів отих, що ви мені сказали,
Приховану і незбагненну суть.
Навіщо вам мою невинну душу
Заводити на темні манівці?
Богиня ви? По волі вашій мушу
Змінитися? Що ж! В вашій я руці!
Та поки чуюся самим собою,
Я повторятиму одне і те ж:
Вона мені не жінка, і ганьбою
її не вкрию. Вас люблю без меж!
Не ваб мене, сирено, дивним співом
В безодню сліз, що їх сестра лила,
До себе злотом кіс приваблюй, діво,
На лоно хвиль із чистого срібла.
Безодні тої найлюбіше ложе
Я з радістю прийму і ляжу сам:
Полюбить смерть, хто так померти зможе?
Як залегка любов — хай тоне там.
ЛЮЦІАНА Безумні ви! Що все це означає?
АНТІФОЛ СІР. Ні, я осліп, а як — і сам не знаю...

ЛЮЦІАНА І тому ваші очі завинили.
АНТІФОЛ СІР. Ви — сонце ясне, ви їх засліпили!
ЛЮЦІАНА Дивіться на що слід — прозріють очі.
АНТІФОЛ СІР. Вже краще буть сліпим, ніж в морок ночі
Дивитися, моя любове!
ЛЮЦІАНА Вам
Не слід мене так звати! Цим ім'ям
Ви звіть мою сестру.
АНТІФОЛ СІР. Сестру сестри!
ЛЮЦІАНА Мою сестру.
АНТІФОЛ СІР. О ні! Таж тільки ти
Мене самого краща половина;
Моїх очей ти світло, ти — частина
Душі моєї, хліб мій і надія;
Ти рай земний, моя небесна мрія!
ЛЮЦІАНА Цим є для вас сестра — чи буть повинна.
АНТІФОЛ СІР. Будь нею тільки ти, моя єдина!
Прийми любов мою й моє життя;
Ти вільна ще, так само вільний я,-
Прошу руки твоєї.
ЛЮЦІАНА Постривайте!
Спокійно, пане, так не поспішайте:
Я мушу перше у сестри спитати,
А чи вона захоче згоду дати.
(Виходить)
З дому Антіфола Ефеського вибігає Дроміо Сіракузький.
АНТІФОЛ СІР. Що сталось, Дроміо, куди це ти так поспішаєш?
ДРОМІО СІР. Ви мене знаєте, пане? Хіба ж я Дроміо? Хіба я
ваш слуга? Хіба я — це я?
АНТІФОЛ СІР. Ти — Дроміо, ти — мій слуга, ти — це ти.
ДРОМІО СІР. Я осел, я чоловік якоїсь жінки і сам не свій!
АНТІФОЛ СІР. Якої жінки чоловік? І чому ти сам не свій?
ДРОМІО СІР. Далебі, пане, я сам не свій, бо я належу одній
жінці — жінці, яка зазіхає на мене, яка вганяє за мною, яка хоче
мною заволодіти!

АНТІФОЛ СІР. А яке ж вона має право на тебе?
ДРОМІО СІР. Ой пане мій! Та воно точнісінько таке, яке ви можете мати на вашого коня; вона хоче володіти мною, як своєю шкапою: тобто не через те, що я й справді скотина, заманулося їй оволодіти мною; а через те, що вона сама, маючи справжнісіньку скотинячу вдачу, хоче мене загнуздати.
АНТІФОЛ СІР. Хто ж вона?
ДРОМІО СІР. О, добра штукенція. Говорячи з нею, не втримаєшся, щоб сказати: "Господи, визволи мене від лукавого!" Я маю надто пісне щастя в цій партії, а проте — це вельми скромний шлюб.
АНТІФОЛ СІР. Що ти маєш на думці, говорячи про "скромний шлюб"?
ДРОМІО СІР. Ах, пане, та вона ж куховарка, геть-чисто лоєм обросла; я й сам не знаю, що мені з тим лоєм робити,— хіба що наробити свічок та й утекти від неї при її ж таки власному світлі. Певний, що її лахміття та лій у ньому можуть горіти протягом усієї польської зими; якщо вона доживе до страшного суду, то горітиме тиждень — довше за всіх грішників.
АНТІФОЛ СІР. А яке в неї обличчя?
ДРОМІО СІР. Чорне, як мої черевики, тільки не таке чисте. По вона, нівроку їй, так пітніє, що її грязюкою можна забрудництися аж по самісінькі кісточки.
АНТІФОЛ СІР. Ну, цю хибу легко виправити водою.
ДРОМІО СІР. Ні, пане, то вже від природи: всесвітній потоп і той не зарадить.
АНТІФОЛ СІР. Як її звати?
ДРОМІО СІР. Е м і л і, пане; але й цілої милі замало для того, щоб зміряти її від стегна до стегна.
АНТІФОЛ СІР. Виходить, що вона така широка?
ДРОМІО СІР. Від голови до ступні в неї стільки, як від стегна до стегна: не баба, а глобус; на ній можна відшукати всі країни.
АНТІФОЛ СІР. На якій же частині її тіла Ірландія?
ДРОМІО СІР. Звісно, пане, на задній,— на м'якому місці; я пізнав це по дрягві.

АНТІФОЛ СІР. А де в неї Шотландія?
ДРОМІО СІР. Я відкрив її по неродючості: на долоні.
АНТІФОЛ СІР. А де в неї Франція?
ДРОМІО СІР. На лобі, що воює проти власного волосся, яке наступає на нього.
АНТІФОЛ СІР. А де в неї Англія?
ДРОМІО СІР. Я шукав скрізь крейдяних круч, але нічого білого на ній не знайшов; проте, я гадаю, що Англія міститься в неї на підборідді, якщо взяти до уваги солону рідину, що тече між Францією та підборіддям.
АНТІФОЛ СІР. А' де в неї Іспанія?
ДРОМІО СІР. Правду кажучи, Іспанії я не помітив, але я відчував іспанський пал у її диханні.
АНТІФОЛ СІР. А де в неї Америка й обидві Індії?
ДРОМІО СІР. О пане, на носі, прикрашеному згори й донизу рубінами, карбункулами й сапфірами, що розсипав усі свої скарби під гарячим подихом Іспанії, яка вислала цілі армади кораблів, щоб навантажитись у неї під носом.
АНТІФОЛ СІР. А де ж у неї міститься Бельгія й Нідерландські низькодоли?
ДРОМІО СІР. О пане, так низько я не заглядав? І уявіть собі, ця невмивака-невтирака, ця відьма об'явила свої права на мене; називала мене Дроміо; заприсягалася, що я заручений з нею; розказала мої прикмети: цятка на плечі, родимка на шиї, велика бородавка на лівій руці, та так, що я, охоплений жахом, утік від неї, як від чаклунки.
Щоб не з віри в мене груди та не з криці серце,
Мусив би на кухні в неї терти сіль із перцем.
АНТІФОЛ СІР. Біжи скоріш до гавані, й коли
Там дме від берега погожий вітер,-
Не хочу я лишатись тут до ночі.
Як знайдеш корабель, що вирушає
Ще нині в море, то приходь на ринок
Сказать мені. Я там гуляти буду.
Як всі тут знають нас, а ми — нікого,

То краще нам збиратися в дорогу.
ДРОМІО СІР. Як з жахом всяк тікає від ведмедів,
Так дремену я від моєї леді!
(Виходить)
АНТІФОЛ СІР. Здається, тут живуть лише чаклунки;
Тому давно вже час тікати звідси.
Тієї, що мене назвала мужем,
Не можу я без жаху уявити
Собі жоною; а її сестра —
Така прекрасна, мила й чарівна,
Така розумна й втішна у розмові,-
До того спричинилася, що я
Себе самого майже зрадив. Отже,
Щоб не завдать собі самому горя,
Замкну свій слух для співів діви моря!
Входить Анджело з ланцюгом.
АНДЖЕЛО Пан Антіфол?
АНТІФОЛ СІР. Так, це моє ім'я.
АНДЖЕЛО Я знаю й сам, мій пане. Ось ланцюг ваш.
Я думав, вас застану в "Дикобразі",
Але ланцюг іще не був готовий,
І я спізнився.
АНТІФОЛ СІР. А що з цим ланцюгом
Накажете мені робити?
АНДЖЕЛО Все,
Що схочете: він зроблений для вас.
АНТІФОЛ СІР. Для мене, пане? Я не замовляв!
АНДЖЕЛО Не раз, не два, разів, мабуть, із двадцять;
Вертайтеся ж додому і потіште
Дружину подарунком; я зайду
Увечері до вас і з вас одержу
Мені належні гроші за ланцюг.
АНТІФОЛ СІР. Прошу вас, пане, взяти гроші зараз,
А ні — то втратите й ланцюг, і гроші.
АНДЖЕЛО Жартуєте, мій пане!.. Ну, бувайте!

(Виходить)
АНТІФОЛ СІР. Не розумію, що це означає;
Все ж думаю, що в світі не буває
Десь простака, який би від такого
Відмовився дарунка дорогого.
Тут, мабуть, люди тільки розкошують,
Бо золото на вулицях дарують.
Тепер — на ринок! Дроміо діждатись
І якнайшвидше звідси забиратись!
(Виходить)

ДІЯ ЧЕТВЕРТА

СЦЕНА 1

Майдан
Входять 2-й купець, Анджело та стражник.
2-Й КУПЕЦЬ Цю суму винні ви з зелених свят,
І я відтоді вас не турбував;
Цього я не робив би і тепер,
Але до Персії я мушу їхать
І потребую грошей. Через те
Прошу мені негайно все сплатити,
А ні — то стражник ось вас арештує.
АНДЖЕЛО Достоту стільки, скільки винен вам,
Від Антіфола маю я одержать;
Я перед цим, як мав зустріться з вами,
Віддав йому ланцюг; о п'ятій нині
Мені він має заплатить за нього.
Як ваша ласка, то ходім зі мною
До нього в дім, і я вам поверну
З подякою мій борг.
СТРАЖНИК Вам турбувать
Себе не треба: гляньте,— він Іде.
Входять Антіфол Ефеський і Дроміо Ефеський.
АНТІФОЛ ЕФ. Допоки буду я в золотаря,
Ти збігай і купи мені нагай;

Я почастую ним жону і слуг
За те, що зважились у мій же дім
Мене сьогодні не впустить. Стривай!
Ось золотар. Отож іди мерщій;
Купи нагай і віднеси додому!
ДРОМІО ЕФ. Куплю його охоче так* немовби
Дістав на тім дві тисячі прибутку.
(Виходить)
АНТІФОЛ ЕФ. Хто звіриться на вас, той має втіху!
Ви ж обіцяли принести ланцюг,
А я ні вас, ні ланцюга не бачив.
Подумали ви, мабуть: наша приязнь
Міцною надто буде, як зв'язати
її ще й ланцюгом,— та й не прийшли.
АНДЖЕЛО Покиньте жарти ваші; ось рахунок:
Стоїть тут — скільки важить ваш ланцюг,
Аж до останнього карата; тут
І проба золота, й ціна роботи;
Вся сума лиш на три дукати більша
За ту, що винен я цьому ось пану;
Прошу вас, заплатіть йому негайно,
Бо він рушає в море й жде тих грошей.
АНТІФОЛ ЕФ. Такої суми при мені немає,
Крім того, в мене є ще справи в місті.
Будь ласка, проведіть до мене в дім
Цього добродія, й ланцюг віддайте
Моїй дружині, й передайте їй,
Щоб заплатила вам усе, що слід;
Та й я ще, може, вдома вас застану.
АНДЖЕЛО То віддасте ви їй ланцюг самі?
АНТІФОЛ ЕФ. Віддайте ви, я можу запізнитись.
АНДЖЕЛО Гаразд, мій пане, а ланцюг при вас?
АНТІФОЛ ЕФ. Ні, при мені його немає, пане,
Я сподіваюсь, він у вас, а ні —
То підете додому ви без грошей.

АНДЖЕЛО Та годі вам! Прошу вас, пане, дайте
Мені ланцюг; ждуть вітер і приплив
Цього добродія; а я вже й так
Занадто тут його загаяв.
АНТІФОЛ ЕФ. Боже!
Ви хочете, здається, жартом цим
Покрить свою вину, що не прийшли
В свій час, як обіцяли, в "Дикобраз"?
Я мав би докоряти вам, та ви
Напались перші, мов базарна баба.
2-Й КУПЕЦЬ Спливає час; прошу, кінчайте, пане.
АНДЖЕЛО Ви чуєте, як він напосідає?
Ланцюг...
АНТІФОЛ ЕФ. Ви віднесіть моїй дружині
й одержите за нього ваші гроші.
АНДЖЕЛО Та годі-бо! Ви ж знаєте, що я
Віддав його допіру вам; пошліть же
Ланцюг їй — чи мене з умовним знаком.
АНТІФОЛ ЕФ. Фе! Жарт ваш переходить всякі межі!
Де мій ланцюг? Прошу вас, покажіть.
2-Й КУПЕЦЬ Не маю часу я на ваші жарти.
Скажіть, мій добрий пане,— згодні ви
Мені платить чи ні? Як ні — то я
Віддам його дозорцеві негайно.
АНТІФОЛ ЕФ. Платити вам? За що ж платить я маю?
АНДЖЕЛО За той ланцюг, що ви його взяли.
АНТІФОЛ ЕФ. Коли візьму, тоді і винен буду.
АНДЖЕЛО Ви ж знаєте й самі про те, що я
Вже з півгодини як його віддав вам.
АНТІФОЛ ЕФ. Не віддавали ви мені нічого!
Такі слова мені тяжка образа!
АНДЖЕЛО Ви ображаєте мене ще більше,
Як берете мої слова під сумнів,-
Тим самим підриваєте кредит мій.
2-Й КУПЕЦЬ Ану, дозорцю, взять його під варту.

СТРАЖНИК Я герцога ім'ям вас арештую.
АНДЖЕЛО О, це вже зачіпає честь мою!
Або платіть мені негайно гроші,
Або дозорця зараз попрошу
Вас взять під варту.
АНТІФОЛ ЕФ. Як? Платить за те,
Чого я не одержував ніколи?
Що ж, йолопе, бери мене, як смієш!
АНДЖЕЛО Дозорче, оськде маєш гроші; ну,
Бери ж його мерщій під варту. Я
І брата рідного не пожалів би,
Коли б сміявсь він з мене так зухвало.
СТРАЖНИК Я арештую вас; ви чули скаргу?
АНТІФОЛ ЕФ. Корюсь тобі, аж поки не поставлю
Поруки я за себе. Начувайтесь,
Добродію! Глядіть, щоб вам за жарт
Не довелось позбутись і крамниці!
АНДЖЕЛО О, я знайду в Ефесі правий суд.
Ганьбою він покриє вас, я певен.
Входить Дроміо Сіракузький.
ДРОМІО СІР. Там корабель із Епідамна є,
Який лише на власника чекає,
Щоб вирушити в море. Я, мій пане,
Вже перевіз на нього наші речі;
Купив бальзаму, масла і горілки.
На кораблі готово все, й на море
Дме з берега веселий вітер; ждуть
Лиш власника і вас, мій пане.
АНТІФОЛ ЕФ. Що?
Чи ти не збожеволів? От баран!
Жде корабель? Мене? Із Епідамна?
ДРОМІО СІР. Та ви ж мене знайти його послали,
Щоб виїхати звідси.
АНТІФОЛ ЕФ. П'яний рабе!
Я посилав тебе по нагая

И сказав тобі, навіщо він потрібен.
ДРОМІО СІР. Мене по нагая ви посилали?
Мене до гавані послали ви —
Знайти вам корабель!
АНТІФОЛ ЕФ. Про це з тобою
Поговорю пізніше і тебе
Навчу, як слухати мене уважніш.
Біжи мерщій до Адріани, блазню:
Віддай ключа й скажи їй, що у скрині,
Яку турецьким килимом покрито,
Є гаманець з дукатами: нехай
Пришле його; скажи їй, що мене
На вулиці під варту взято й гроші
Мені потрібні для застави. Ну ж бо!
Бі"жи щодуху, рабе; забирайся!
Тепер — в тюрму, там будем ждать слугу.
2-й купець, Анджело, стражник та Антіфол Ефеський виходять.
ДРОМІО СІР. До Адріани! Це туди, де ми
Обідали; де товстелезна краля
Мене женити на собі бажає.
Та я й не обніму такої туші!..
Не йшов би я,— від неї верне душу;
А все ж господарю коритись мушу.
(Виходить)
СЦЕНА 2
Дім Антіфола Ефеського.
Входять Адріана й Люціана.
АДРІАНА Він, Люціано, спокушав тебе?
Що ти в очах у нього прочитала?
Що він те все поважно говорив?
Він червонів, чи блідість покривала
Йому лице? Веселий був? Смутний?
Чи на обличчі не відбився бій
Сердечних метеорів? О, їй-богу.
ЛЮЦІАНА Він заперечував твої права на нього.

АДРІАНА Він жодного мені не хоче дати...
ЛЮЦІАНА Що він тут всім чужий, став присягати.
АДРІАНА Він не збрехав, хоч клятву і зламав.
ЛЮЦІАНА Про тебе мовила...
АДРІАНА Що ж він сказав?
ЛЮЦІАНА Кохання, що благала я для тебе,
У мене став благати він для себе.
АДРІАНА А чим тебе хотів він спокусити?
ЛЮЦІАНА Словами, що могли б і зворушити,
Як чесні; вихваляв красу, розмову...
АДРІАНА То ти була ласкава з ним?.. Чудово!..
ЛЮЦІАНА Терпіння май... Прошу тебе пождати...
АДРІАНА Не можу я, й не хочу я мовчати!
Не серцю, ні,— покірна язикові.
Він виродок, нікчема безтолковий,
Старе, безпутне, губи пожовтілі,-
Душа потворна у потворнім тілі.
ЛЮЦІАНА Хто ж може ревнувати до такого?
Утратиш скарб такий — і слава богу!
АДРІАНА Не вірить серце, що верзе язик,-
Так чайки крик відводить від кубельця.
Хай буде він лихим в очах чужих...
Хоча й кляне язик, та ласки серце просить!
Входить Дроміо Сіракузький.
ДРОМІО СІР. Скоріш! До скрині! Гаманець шукайте!
ЛЮЦІАНА Як ти засапався?
ДРОМІО СІР. Бо біг... Давайте!
АДРІАНА Де твій господар? Чи здоровий він?
ДРОМІО СІР. Він в Тартара безодні, в пеклі він:
Його вхопив сам чорт у власні пута,
А серце в чорта крицею окуте;
Злий демон, дух жорстокий, туполобий;
Вовк, справжній біс у буйвола подобі;
Зрадливий друг, що руки зненацька накладає
На плечі, й скрізь негідник дорогу заступає —

В провулках і на площах, по вулицях, кутках;
Собака, що знаходить всюди вірний шлях,
Хоч бігає й безладно, а все ж таки впіймає,-
Отой, що душі в пекло все ж таки вкидає!
АДРІАНА Та що там сталось, хлопче?
ДРОМІО СІР. Не знаю що, але він під арештом.
АДРІАНА Як під арештом? Хто ж тому виною?
ДРОМІО СІР. Одне відомо: він в тюрмі закритий;
Його взяв біс, що в буйвола зашитий.
Скажіть, чи пошлете на викуп гроші?
АДРІАНА Дай, сестро, їх.

Люціана виходить.

Невже ж то є у нього
Борг, про який не знаю я нічого?
Скажи, він арештований за вексель?
ДРОМІО СІР. Ні, не за вексель,— більше: взятий він
За золотий ланцюг; вам чути дзвін?
АДРІАНА Дзвенить ланцюг?
ДРОМІО СІР. Ні, ні, я мушу йти.
Пробило дві, як я його покинув,
А щойно дзвін пробив одну годину.
АДРІАНА Що, час назад біжить? Оце новини!
ДРОМІО СІР. Тікає, бач, як стражника зустріне.
АДРІАНА Заборгувавсь? Покинь невчасні жарти!
ДРОМІО СІР. Так, час банкрот, він винен більш, ніж вартий.
Крім того, він ще й злодій: кожен знає,
Що час крадеться, день і ніч тікає.
Раз винен він, і краде, і стражника зустріне,
То як він не відстане за день хоч на годину?
Повертається Л ю ц і а н а з гаманцем.
АДРІАНА Ось гроші, Дромйо; заплати хутчій,
Щоб випустили пана на поруки.-
Тяжкі думки розбили спокій мій,
Думки, що тішать і беруть на муки.

Виходять.

СЦЕНА 3

Майдан.

Входить Антіфол Сіракузький.

АНТІФОЛ СІР. Кого б я не зустрів — усі мене
Як давнього вітають друга, й кожен
Мене тут називає на ім'я.
Той пропонує золото мені;
Той просить завітати до господи,
А той за ласку дякує мені;
Той пропонує в себе щось купити.
Якийсь кравець мене закликав щойно
В свою крамницю й показав шовки,
Що він для мене начебто замовив,
І мірку з мене зняв. О, слово честі,
Я певен, що це чарівницькі штуки,
Що діють тут лапландські чаклуни.

Входить Дроміо Сіракузький.

ДРОМІО СІР. Пане, ось золото, по яке ви мене посилали. О!..
А де ж ви поділи образ старого Адама в новому вбранні?

АНТІФОЛ СІР. Що це за золото? Про якого Адама ти говориш?

ДРОМІО СІР. Я говорю не про того Адама, котрий стеріг рай,
а про того, котрий стереже тюрму: про того, що вбраний у шкуру
теляти, зарізаного для блудного сина; про того, що йшов за вами,
пане, наче злий дух, і хотів позбавити вас волі.

АНТІФОЛ СІР. Я не розумію тебе.

ДРОМІО СІР. Не розумієте? Все ж ясно, як божий день.
Я кажу про того, що, ніби віола, у шкіряному футлярі ходить;
про молодця, пане, який тільки-но де побачить чоловіка, так від-
разу й лясне його по плечі та й запроторить у буцегарню на від-
починок; про того, пане, що завжди зглянеться на чоловіка, що
розорився, і надасть йому довгочасний притулок; про того, що
своїм ціпком учиняє більше подвигів, ніж мавр своїм списом,

АНТІФОЛ СІР. Що? Ти кажеш про дозорця?

ДРОМІО СІР. Атож, пане, про начальника всієї варти; про

того, що примушує людей платити борги; про того, який чомусь завжди думає, ніби люди тільки те й роблять, що збираються лягати спати, і через те бажає кожному: "Пошли вам, боже, добрий відпочинок!"
АНТІФОЛ СІР. Годі-бо, добродію, нехай відпочинуть і ваші жарти. Ну, що? Чи знайшов ти який корабель, що вирушає звідси вночі? Чи зможемо ми виїхати?
ДРОМІО СІР. Ой пане, та я ж уже казав годину тому, що барка "Швидкість" вирушає звідси вночі; але вас затримав дозорець і примусив чекати на баркасі "Зволікання". Ось ангели, що мають вас урятувати, по них ви мене посилали.
АНТІФОЛ СІР. Мій хлопець у нестямі, я — також;
Ми тут блукаємо в якійсь омані;
О добра сило, винеси нас звідси!

Входить куртизанка.

КУРТИЗАНКА Приємна зустріч, пане Антіфоле!
Я бачу, ви знайшли золотаря.
А де ж ланцюг, який ви обіцяли?
АНТІФОЛ СІР. Геть, сатано! Не спокушай мене!
ДРОМІО СІР. Господарю, невже ця мадам сатана? ...
АНТІФОЛ СІР. Це — диявол.
ДРОМІО СІР. Ні, багато гірше: вона — дияволиця і сюди з'являється в подобі легковійниці; ось чому, коли дівчина скаже: "Хай мене бог покарає!" — то це однаково, що вона просила б у бога, щоб він зробив з неї легковійницю! Адже ж так і записано, що вони завжди з'являються чоловікам, як світлі ангели, а світло буває від вогню, а вогонь пече; ergo * і об легковійницю завжди можна обпектись. Не підходьте близько до неї.
КУРТИЗАНКА І ваш слуга, і ви такі веселі...
Ходім до мене,— нас там жде вечеря!
ДРОМІО СІР. Пане, якщо ви підете з нею, то вам можуть подати страву, яку доведеться їсти ложкою, а через те запасіться довгою ложкою.
АНТІФОЛ СІР. Навіщо, Дроміо?

ДРОМІО СІР. Бо хто їсть з дияволом, той конче мусить мати
довгу ложку. Адже так прислів'я каже.
АНТІФОЛ СІР. Геть, геть, дияволе! Навіщо ти
Мені говориш про вечерю? Ти
Така ж, як всі тут в місті, справжня відьма.
Облиш мене, тебе я заклинаю.
І йди собі!
КУРТИЗАНКА Віддайте перстень мій,
Що в мене ви взяли, або ланцюг,
Що за рубін пообіцяли дати.
І я вас більш не буду турбувати.
ДРОМІО СІР. Дияволи, буває, вимагають
Обрізок нігтя, волосинку, шпильку,
Горішок, краплю крові, кістку з вишні,-
Якусь дрібничку; а оця жаднюща
Націлилась на золотий ланцюг! —
Ой, стережіться, пане! Як дасте,
То загримить тим ланцюгом диявол
І нас обох на смерть перелякає.
КУРТИЗАНКА Прошу вас, сер, віддайте перстень мій,
Або ланцюг; мене пограбувати
Ви ж не збираєтесь, я сподіваюсь?
АНТІФОЛ СІР. Геть, відьмо! Дроміо, ходім скоріш.
* Отже (лат.).
ДРОМІО СІР. Павич кричить: "Від гордощів тікайте!"
Ви, панно, теж цього не забувайте!
Антіфол Сіракузький і Дроміо Сіракузький виходять.
КУРТИЗАНКА Так, справді збожеволів Антіфол,
А то б такого не зробив ніколи:
Взяв персня він на сорок золотих,
За нього обіцяв мені ланцюг,
А зараз зовсім не дає нічого.
Іще одне про божевілля свідчить:
Мені таки ж сьогодні за обідом
Безглузду байку розповів про те,

Що перед ним замкнули власні двері.
Дружині, може, напад той відомий,
І, боячись його шаленства, певно,
Вона його до себе не впустила.
Ой, побіжу, заскочу до господи
Та розкажу дружині, як це він
У дім мій вдерся в нападі шаленства
І силоміць забрав у мене перстень:
Це лиш одне, що можу я зробить,
Щоб сорок золотих не загубить!
(Виходить)
СЦЕНА 4
Вулиця.
Входять Антіфол Ефеський і стражник,
АНТІФОЛ ЕФ. Не бійся, чоловіче, не втечу:
Раніше, ніж піти, віддам тобі я
Всю суму й викуплю себе з арешту.
Моя дружина нині вередує,
То чи вона й повірить посланцеві,
Що я в Ефесі втрапив під арешт?
Ручусь, їй здасться все це неймовірним!
Входить Дроміо Ефеський з нагаєм.
А ось і мій слуга; я певен, він
Несе мені всі гроші. Ну, приніс?
ДРОМІО ЕФ. Ось маєте, я вам приніс готівку:
Ручуся, цим розплатитесь ви з ними.
АНТІФОЛ ЕФ. А де ж поділись гроші?
ДРОМІО ЕФ. Таж гроші я віддав за нагая.
АНТІФОЛ ЕФ. За нагая п'ятсот дукатів, дурню?
ДРОМІО ЕФ. Е ні, мій пане, за п'ятсот дукатів
Я вам куплю п'ять сотень нагаїв.
АНТІФОЛ ЕФ. По що тебе я посилав додому?
ДРОМІО ЕФ. По нагая! Оце ж я і приніс.
АНТІФОЛ ЕФ. Ну, то скуштуй того, що сам приніс.
(Б'є його)

СТРАЖНИК Добродію, заспокойтесь, потерпіть!
ДРОМІО ЕФ. Не йому, а мені доводиться терпіти; от вже ж на мені й окошилося!
СТРАЖНИК А ти не мели язиком, хлопче!
ДРОМІО ЕФ. Еге, ви краще накажіть йому, нехай він не меле руками.
АНТІФОЛ ЕФ. Ах ти, лобуряко, безглузда ти колодо!
ДРОМІО ЕФ. Еге ж, хотів би я бути колодою, пане, щоб не відчувати ваших стусанів!
АНТІФОЛ ЕФ. Та ти, осел, тільки тоді щось і відчуваєш, коли тебе дубасять.
ДРОМІО ЕФ. Атож, я таки справжній осел, це доводять мої довгі вуха. Служу йому з дня народження до цієї хвилини і за всю службу ніколи не діставав з його рук нічого, крім стусанів. Коли мені холодно, гріє мене стусанами; коли жарко, прохолоджує мене стусанами; будить стусанами, коли я засну; підводить стусанами, коли сиджу; виштовхує мене за двері, коли виходжу з дому; вітає мене стусанами, коли повертаюсь; я завжди ношу їх на моїх плечах, як жебрачка носить свого байстрюка; я навіть думаю, що коли він, нарешті, скалічить мене, то мені й справді доведеться ходити з ними попідвіконню.
АНТІФОЛ ЕФ. Ходім зі мною, ось моя дружина.
Входять Адріана, Люціана, куртизанка та Пінч.
ДРОМІО ЕФ. Пані, respice finem, "стережіться кінця"; або, як говорить папуга: "Стережіться кінчика нагайки".
АНТІФОЛ ЕФ. Чи ти ще довго будеш тут язиком молоти?
(Б'є його)
КУРТИЗАНКА Ну що ж, скажіть? Ваш муж не божевільний?
АДРІАНА О так, доводить це його брутальність.-
О добрий доктор Пінч, ви ж заклинатель.
Прошу вас, поверніть здоровий розум
Моєму мужу хворому, й тоді
Нічого я для вас не пожалкую.
ЛЮЦІАНА Які страшні і люті в нього очі!
КУРТИЗАНКА Дивіться, як він затремтів від сказу!

ПІНЧ Дозвольте вашу руку, пане мій,
Ваш пульс помацати я хочу.
АНТІФОЛ ЕФ. Ось вам
Моя рука; помацати я хочу
Спочатку вашу пику.
(Б'є його)
ПІНЧ Заклинаю
Тебе я, сатано, що оселився
В оцій людині, вийди, підкорись
Моїй святій молитві і негайно
Вертайсь в твоє підземне царство тьми.
Ім'ям святих тебе я заклинаю!
АНТІФОЛ ЕФ. Чаклуне безкебетний, занімій!
Я ще не божевільний...
АДРІАНА О, коли б
Було це й справді так, душе нещаснаі
АНТІФОЛ ЕФ. А любонько, то це все ваші друзі?
Чи це ота мармиза шафранова
Пила й гуляла нині в мене в домі,
Тим часом як мої злочинні двері
Були для мене замкнені, і я
Не зміг ввійти до власної господи?
АДРІАНА О муже мій, обідали ви вдома,-
Те знає бог. Коли б до цього часу
Ви залишились там, то не зазнали б
І наклепу, й прилюдної ганьби.
АНТІФОЛ ЕФ. Обідав дома? Дроміо, ану
Що скажеш ти на це?
ДРОМІО ЕФ. По правді, пане,
Сьогодні ми обідали не вдома.
АНТІФОЛ ЕФ. Дверей не замикали перед нами?
Мене не проганяли?
ДРОМІО ЕФ. Далебі,
І замикали, й проганяли вас.
АНТІФОЛ ЕФ. Й вона сама мене там не ганьбила?

ДРОМІО ЕФ. Sans fable *, вона сама вас там ганьбила.
АНТІФОЛ ЕФ. Мене не ображала куховарка?
ДРОМІО ЕФ. Весталка кухні глузувала з вас.
АНТІФОЛ ЕФ. Не був я змушений піти відтіль,
Розлючений до краю?
ДРОМІО ЕФ. О, то правда!
Посвідчить можуть це мої кістки,
Бо вашу лють вони відчули перші.
АДРІАНА Чи ж добре потурать йому в безумстві?
ПІНЧ Корисно й те: цей хлопець добре бачить
Його жахливий стан і божевілля
Вгамовує, погоджуючись з ним.
АНТІФОЛ ЕФ. Підбила ти золотаря, щоб він
Мене ще й запроторив у в'язницю!
АДРІАНА Та я ж послала гроші вам на викуп,-
Ось, через Дромйо, що прибіг по них.
ДРОМІО ЕФ. Що? Гроші через мене? О, можливо,
Бажання добре; тільки ж присягаюсь,
Я з грошей не дістав і мідяка.
АНТІФОЛ ЕФ. А ти хіба до неї не приходив
По гаманець дукатів?
АДРІАНА Так, приходив
До мене він, і я йому дала.
ЛЮЦІАНА А свідок я, що він його одержав.
ДРОМІО ЕФ. У свідки зву батіжника і бога,
Що посланий я був по нагая!
ПІНЧ
(до Адріани)
Вони обидва бісом одержимі,-
Пан і слуга; я бачу це виразно
По їх смертельній блідості; їх треба
Зв'язати й посадити в темне місце,
Шановна пані.
* Без брехні (фр.).
АНТІФОЛ ЕФ. Ну, кажи! Чому

Замкнулась нині ти від мене? Блазню,
А ти чого, кажи, надумавсь раптом
Від гаманця із грішми відрікатись?
АДРІАНА Не замикалась нині я від тебе,
Мій любий муже.
ДРОМІО ЕФ. О ласкавий пане,
А я ніяких грошей не одержав;
Проте, я признаюсь: додому нас
Сьогодні з вами й справді не впустили.
АДРІАНА Шахрай лукавий! Брешеш ти подвійно!
АНТІФОЛ ЕФ. Розпуснице лукава, брешеш ти
В усьому! Бачу, ти злигалась потай
Із бандою проклятою цією,
Щоб взять мене на глум гидкий, на посміх!
Але оцими нігтями я вирву
Твої брехливі очі, щоб вони
З ганьби моєї не могли втішатись!
Пінч та його слуги намагаються зв'язати Антіфола Ефеського та Дроміо Ефе-
ського.
АДРІАНА В'яжіть його, в'яжіть! Не підпускайте!
ПІНЧ На поміч! В ньому, справді, дужий біс.
ЛЮЦІАНА Ох, бідний він,— блідий, і погляд дикий!
Входять троє чи четверо слуг і зв'язують Антіфола Ефеського.
АНТІФОЛ ЕФ. Ви хочете мене убить, чи що?
Дозорцю, я ж твій в'язень, то невже
Допустиш ти, щоб вирвали вони
Мене у тебе?
СТРАЖНИК Геть од нього! Ну!
Він в'язень мій, я вам його не дам!
ПІНЧ И цього в'яжіть: він також божевільний!
АДРІАНА Чого ти хочеш, стражнику безглуздий?
Чи весело тобі на те дивитись,
Як тут мордується нещасний хворий
І сам себе ганьбить?

СТРАЖНИК Він в'язень мій;
І як його я відпущу, мені ж
За нього прийдеться сплатити борг.
АДРІАНА Я заплачу за нього борг сама.
Веди мене мерщій до кредитора,
Довідаюсь я, скільки, й заплачу.
Мій добрий пане докторе, прошу вас,
Догляньте І безпечно відведіть
Його в. мій дім. О, злоповісний день!
АНТІФОЛ ЕФ. О злоповісна шльондро!
ДРОМІО ЕФ. І я за вас платити мушу, пане.
АНТІФОЛ ЕФ. Іди під три чорти! Геть, дурню! Нащо
Мене доводиш ти до сказу?
ДРОМІО ЕФ. Пане,
Невже ж ви хочете, щоб аа ніщо
Зв'язали вас? Біснуйтеся ж, кричіть,
Мій добрий пане! Всіх чортів скликайте!
ЛЮЦІАНА Рятуй їх бідні душі, боже милий!
Які страшні слова!
АДРІАНА Ведіть же їх.
Ходім зі мною, сестро.
Пінч і слуги виводять Антіфола Ефеського й Дроміо Ефеського.
А тепер
Скажи, хто вимагав його арешту?
СТРАЖНИК Тут золотар є, Анджело він зветься,
Ви знаєте його?
АДРІАНА Так, знаю. Скільки ж
Заборгував йому мій муж?
СТРАЖНИК Дві сотні!
Дукатів золотих.
АДРІАНА Ну, а за віщо?
СТРАЖНИК Та за ланцюг, що взяа ваш муж у нього.
АДРІАНА Мій муж для мене замовляв ланцюг^
Але його він не одержав.
КУРТИЗАНКА Пані,

Коли ваш муж сьогодні, страшно лютий,
До мене вдерся в дім, він взяв мій перстень
(Той перстень в нього ще й тепер на пальці),
А трохи згодом я його зустріла
Вже з ланцюгом.
АДРІАНА Можливо, а проте
Я ланцюга не бачила ніколи.-
Тюремнику, веди ж мене до того
Золотаря: я хочу знати правду.
Входять Антіфол Сіракузький з видобутим мечем і Дроміо Сіракузький.
ЛЮЦІАНА Рятуй нас, боже! Вирвались вони!
АДРІАНА Меча він оголив! Сюди прямує!
Скоріш гукай людей на допомогу,
Щоб знову їх зв'язали!
СТРАЖНИК Утікаймо!
Мерщій! Вони уб'ють нас!
Стражник, Адріана й Люціана вибігають.
АНТІФОЛ СІР. Бачу я,
Мечів оголених відьми бояться!
ДРОМІО СІР. Та, що хотіла бути вам жоною,
Тепер від вас тікає.
АНТІФОЛ СІР. Ну, ходім
В "Кентавр" по наші речі! Я волів би,
Щоб ми сиділи вже на кораблі!
ДРОМІО СІР. їй-богу, можна безпечно переночувати тут.
Певен, що вони нічого лихого нам не заподіють; адже ви й самі бачите: вони розмовляють з нами привітно, дають нам грошей.
Мені здається, тутешні люди такі добрі та милі, що коли б не ота гора скаженого м'яса, яка вимагає, щоб я з нею одружився, я, мабуть, був би не від того, щоб залишитися тут назавжди і навіть обернутися на відьмака.
АНТІФОЛ СІР. Я не лишусь — давай хоч ціле місто!
Гайда по речі і — на корабель!
Виходять.

ДІЯ П'ЯТА

СЦЕНА 1

Вулиця перед абатством.

Входять 2-й купець і Анджело.

АНДЖЕЛО Шкодую, пане: надто вас затримав;
Та, слово честі, він узяв ланцюг,
Хоч відмагається так безсоромно.

2-Й КУПЕЦЬ Якої він зажив у місті слави?

АНДЖЕЛО Його тут вельми поважають, пане,
Всі ставляться до нього дуже тепло,-
Нема в Ефесі рівного йому;
На слово ладен я йому довірить
Мої достатки.

2-Й КУПЕЦЬ Тихше говоріть:
Мені здається, він іде сюди.

Входять Антіфол Сіракузький і Дроміо Сіракузький

АНДЖЕЛО Так, так, і в нього той ланцюг на шиї,
Якого ніби він не взяв у мене.
Ласкавий пане, підійдіть і ви,
Я з ним поговорю! Як ви могли
Завдать мені, шановний Антіфоле,
Такої прикрості й образи? Пане,
Таж ви зганьбили і себе тим самим,
Бо запевняли, навіть присягались,
Що не дістали ланцюга від мене,
Який ви зараз носите відкрито.
Окрім турбот, ганьби й мого арешту,
Вчинили ви іще велику шкоду
І другові статечному моєму;
Коли б тут не затримала його
Та сварка наша, він уже давно,
Вітрила розпустивши, плив би морем.
Невже й тепер ви будете зрікатись,
Що ланцюга цьою взяли у мене?

АНТІФОЛ СІР. Еге ж, узяв; та я і не зрікався.

2-Й КУПЕЦЬ Ні, кривоприсягаючи, зрікались.
АНТІФОЛ СІР. Хто чув, що я зрікався й присягав?
2-Й КУПЕЦЬ Я чув на власні вуха. О, ганьба!
Що ти живеш між чесними людьми!
АНТІФОЛ СІР. Негідник ти, коли мене ганьбиш!
Та честь свою і чесність доведу я,
Якщо ти приймеш виклик мій.
2-Й КУПЕЦЬ. Приймаю!
І всім я докажу, що ти негідник.
Видобувають мечі.
Входять Адріана, Люціана, куртизанка та інші.
АДРІАНА Спиніться, бога ради! Він безумний!
Скоріше відберіть меча! Зв'яжіть
Його і Дроміо та відведіть
Обох додому.
ДРОМІО СІР. Ну ж, тікаймо, пане!
Он монастир... Туди хутчій біжімо,
А ні — то нам обом кінець вже!
Антіфол Сіракузький і Дроміо Сіракузький вбігають у монастир.
Входить абатиса.
АБАТИСА Мир вам!
Чого ви, люди добрі, збились тут?
АДРІАНА Щоб мужа бідного мого забрати,
Що обезумів; тож дозвольте нам
Зайти: ми мусимо його зв'язати
Й додому відвести для лікування.
АНДЖЕЛО Я так і знав, що втратив він свій розум!
2-Й КУПЕЦЬ Шкодую я, що зняв на нього зброю.
АБАТИСА А чи давно вже збожеволів він?
АДРІАНА Він був такий сумний останній тиждень,
Похмурий і сердитий, як ніколи;
Проте лише сьогодні по обіді
Дійшла його хвороба аж до сказу.
АБАТИСА Чи поховав когось із щирих друзів?
Йому, бува, любов якась негідна

Не полонила серця? В гріх такий
Молодики впадають найчастіше,
Аби лиш волю дав своїм очам.
Яка з цих бід звалилася на нього?
АДРІАНА Та жодна з них, якщо лиш не остання,-
Кохання б то; зникав він часто з дому.
АБАТИСА За це вам слід би гримати на нього.
АДРІАНА Я гримала.
АБАТИСА Але не досить різко?
АДРІАНА Так, як мені це дозволяла скромність.
АБАТИСА І, мабуть, сам на сам?
АДРІАНА Ні, і на людях.
АБАТИСА То, видно, дуже рідко?
АДРІАНА Я день у день товкла йому те ж саме.
Не міг він спать і їсти від докорів.
Віч-на-віч більше ні про що із ним
Не говорила я і в товаристві
Робила натяки на те не раз;
Йому я говорила безупинно,
Що чинить він і гидко, і нечесно...
АБАТИСА І, зрештою, він з того й збожеволів.
Постійний крик ревнивої жони
Дошкульніший, аніж укус зубів
Скаженого собаки. Таж йому
Твої докори не давали спати,
От і потьмарився у нього розум.
йому докором страви приправляла,
А прикрості розладнують нам шлунок,
Тому й трясе його весь час гарячка.
А що таке гарячка, як не ті ж
Безумства напади? Сама сказала,
Що ти своїм бурчанням невгамовним
Його утіху, спокій руйнувала;
До меланхолії це спричинилось.
Вона ж — сестра одчаю й безнадії.

Слідом за нею йде отруйна зграя
Блідих недуг, тих ворогів життя!
Без сну, без їжі, без розваг — повір,
Не лиш людина, ошаліє й звір.
Все ревнощі! Ти винна мимоволі,
Що чоловік твій раптом збожеволів.
ЛЮЦІАНА В її докорах лагідність велика,
А чоловік такий брутальний, дикий!-
Як можеш, сестро, слухати й мовчати
І дозволяєш тут себе картати?
АДРІАНА Сумління ті слова в мені збудили...
Ходім по нього, люди добрі.
АБАТИСА Ні!
Ніхто не сміє в монастир зайти.
АДРІАНА Хай ваші слуги приведуть його.
АБАТИСА Шукав він втечища в священних мурах,
Що захистять його од ваших рук.
Я поверну йому здоровий розум,
Якщо не будуть всі зусилля марні.
АДРІАНА Я хочу мужа доглядать сама,
Йому за няньку бути, лікувати.
За нього дбати, а тому прошу,-
Дозвольте, я візьму його додому.
АБАТИСА Ні, зачекай; його не відпущу я,
Допоки вже не випробую всіх
Мені відомих засобів: сиропів,
Цілющих трунків, молитов святих,
Щоб став він знов здоровим чоловіком.
Так вимага обітниця моя
Й наказує мені духовний сан мій;
Іди ж і залиши його зі мною.
АДРІАНА Я не піду, не кину чоловіка;
І вашій святості не випадає
Так розлучати мужа і жону.
АБАТИСА Вгамуйсь і йди; тобі його не дам я.

(Виходить)
ЛЮЦІАНА Поскаржитися князеві ти мусиш
На цю образу!
АДРІАНА Так, ходім, йому
Впаду до ніг я і не встану доти,
Аж поки сльози і мої благання
Його сюди з'явитись не примусять,
Щоб відібрати мужа в абатиси.
2-Й КУПЕЦЬ Показує, мені здається, стрілка
Вже рівно п'ять, і, мабуть, скоро князь
Тут з'явиться, йдучи в сумну долину,
На місце страти,— поблизу воно,
Ген там лежить, за монастирським валом.
АНДЖЕЛО Чого туди проходить має князь?
2-Й КУПЕЦЬ Щоб там присутнім бути у годину,
Як привселюдно голову зітнуть
Купцеві Сіракузькому, якого
Прибило бурею у нашу гавань.
Сюди прибувши, він закон порушив,
За що й приречено його до страти.
АНДЖЕЛО Вони ідуть. Подивимось на страту.
ЛЮЦІАНА Ти князеві впади до ніг, допоки
Монастиря він не пройшов.
Входять князь із почтом, Егеон з непокритою головою, кат
і варта.
КНЯЗЬ Нехай
Іще раз оголосять привселюдно:
Як друг якийсь за нього сплатить викуп,
Він не помре; хотіли б ми йому
Допомогти.
АДРІАНА О князю наш великий,
Обороніть мене від абатиси!
КНЯЗЬ То доброчесна й преподобна дама;
Не може бути, щоб вона тобі
Якусь вчинила прикрість.

АДРІАНА О, дозвольте,
Ясновельможний князю наш, сказать вам:
Мій Антіфол, мій муж, якому я,
За вашою порадою, себе
У владу віддала і все, що маю,
В цей згубний день зненацька збожеволів:
Почав безумний вулицями бігать
(А з ним і раб, що збився з плигу теж),
Обурюючи чесних городян,
Вдираючись в їх житла, силоміць
В них персні беручи й коштовні речі,
Все, що подобалось його безумству.
Нам пощастило раз його зв'язати
І відвести додому; я ж сама
Пішла по місту виправляти шкоду,
Якої муж завдав своїм шаленством,
І раптом він,— не знаю, як це сталось,-
Утік од сторожів своїх, а з ним
І божевільний раб його чкурнув.
Ми щойно їх обох зустріли тут,-
З оголеним мечем, несамовито
Накинулись на нас вони й прогнали.
Та ми взяли людей і повернулись,
Щоб їх зв'язать; тоді вони втекли
У монастир, а ми ^— слідом за ними;
Але замкнула абатиса браму,
Й тепер нас не впускає, і не хоче
Ні видать мужа хворого мені,
Ні відіслати з кимсь його додому.
О, накажи, наш князю благородний,
Віддать його мені, щоб я могла
Подать йому потрібну допомогу.
КНЯЗЬ Твій муж брав участь у моїх походах
І добре воював колись. В той день,
Як ти його господарем зробила

Над власним ложем, дав тобі я слово,
Що я зроблю для нього все, що зможу.
Хай хтось із вас постукає у браму
Та викличе до мене абатису.
Я хочу зразу ж заладнать цю справу,
Раніше ніж піду.
Входить слуга.
СЛУГА О пані, пані!
Тікайте і рятуйтесь! Мій господар
І раб його, звільнившись, одшмагали
Усіх служниць, а доктора зв'язали
Та й підпалили бороду йому.
А ледь її охоплював вогонь,
Вони лили на нього цілі відра
Помиїв, щоб волосся погасити.
Мій пан навча його тепер терпіння,
Слуга ж тим часом голову йому
Стриже точнісінько, як божевільним.
їй-богу, пані, як не пошлете
Йому когось негайно на підмогу,
Ті двоє заклинателя уб'ють.
АДРІАНА Замовкни, дурню! Тут твій пан і раб;
І все брехня, про що ти нам говориш.
СЛУГА Життям клянусь, що я кажу лиш правду!
Побіг щодуху я, як те побачив.
Він вас розшукував і присягався
Лице вам обсмалити, як впіймає,
І геть спотворить вас, шановна пані!...
Галас за сценою.
О, чуєте?.. Це ж він!.. Скоріш тікайте!
КНЯЗЬ Стань біля мене і не бійся! Варто
Приготувати алебарди!
АДРІАНА Горе!..
Та це ж мій муж! Ви свідки всі, що він
З'являється, мов невидимець, всюди;

Ми ж бачили, як щойно муж сховався
За мурами, а це, дивись, вже там;
Цього збагнуть не може людський розум.
Входять Антіфол Ефеський і Дроміо Ефеський.
АНТІФОЛ ЕФ. Правосуду благаю я! Ім'ям
Прислуг моїх тобі в часи минулі,
Я, князю благородний, захищав
Тебе в жорстоких січах і на себе
Приймав від ворога страшні удари,
Рятуючи твоє життя; тож кров'ю,
Яку тоді за тебе проливав,
Я заклинаю,— правий суд вчини!
ЕГЕОН Як не збезумився я від страху смерті,
То бачу сина Антіфола й Дромйо.
АНТІФОЛ ЕФ. Правосуду прошу супроти жінки,
Що сам ти за жону мені віддав;
Вона знущалась з мене, зневажала.
Тії ганьби, що нею я укритий,
Ні здумати, ні уявить не можна!
КНЯЗЬ Скажи, що заподіяно тобі,'-
І справедливий винесу я присуд.
АНТІФОЛ ЕФ. Сьогодні, світлий князю наш, вона
Мене в мою господу не впустила,
Сама ж в той час бенкетувала там
З розпутником своїм!
КНЯЗЬ То гріх тяжкий!
Скажи, ти так чннила, жінко?
АДРІАНА Ні,
Мій добрий князю! Й він, і я сама,
Й моя сестра,— обідали ми разом;
Клянусь душі спасінням, все те фальш,
У чому він мене обвинуватив!
ЛЮЦІАНА Хай більш я не побачу світла дня,
Нехай я не засну вночі, коли
Вона вам не сказала щиру правду!

Андоюело Зламала клятву ти, облудна жінко!
Вони обидві брешуть! їх у цьому
Правдиво винуватить божевільний.
АНТІФОЛ ЕФ. Володарю, я знаю, що кажу вам;
Себе не одурманив я вином,
І я не ошалів від лютування,
Хоч міг би від таких страшних образ
Ума відбитись навіть наймудріший.
Мене ця жінка нині не впустила,
Коли додому я прийшов обідать;
Цей золотар,— коли б не був він зараз
Із нею заодно,— посвідчить міг би
Мої слова, бо він там був зі мною
Й пішов від мене по ланцюг, який
Мав принести мені у "Дикобраз",
Де разом з Еалтазаром я обідав,
Та не прийшов, і по обіді я
Подавсь його шукати, і зустрів
Його на вулиці з цим паном разом.
І там підступний золотар поклявся,
Що він сьогодні дав мені ланцюг,
Якого — свідок бог! — я ще й не бачив;
І ось за це дозорцеві звелів він
Мене арештувати. Я скорився
Й послав слугу додому по дукати,
Але слуга вернувся без нічого.
Тоді я попросив того дозорця.
Щоб він пішов туди зі мною разом;
Дорогою ми стріли
Мою жону, її сестру і з вами
Ватагу підлих спільників її!
Вони вели ще й Пінча за собою:
Це — ледар, це — бліда, голодна неміч,
Це — шарлатан, кістяк ходячий, маг,
Шахрай і ворожбит, жебрак обдертий,

Це — труп живий, потвора без очей;
І цей махляр огидний удавав
Із себе заклинателя! Мені
Ув очі зазирав і мацав пульс;
А потім, втупившись мені в обличчя
Паскудною мармизою своєю,
Він закричав: я бісом одержимий.
Тоді усі накинулись на мене,
Зв'язали руки й потягли додому,
Замкнули там у темнім, вогкім склепі
З слугою разом, зв'язаним, як я;
Та мотузки я перегриз зубами,
І вирвався на волю, та й до вас,
Володарю, прибіг сюди негайно,
Щоб справедливої просить відомсти
За цю нечувану ганьбу й насильство!
АНДЖЕЛО Володарю, я свідчу вам, що нині
Він справді в себе вдома не обідав
І що його в господу не впустили.
КНЯЗЬ А ланцюга ти дав йому чи ні?
АНДЖЕЛО Я дав йому, й, коли він вбіг сюди,
Всі бачили ланцюг на шиї в нього.
2-Й КУПЕЦЬ І присягаюся: я чув, як ви
Признались, він оддав вам ланцюга,
А перед тим на ринку ви клялись,
Що ланцюга й не бачили ніколи,
І через те я зняв на вас меча;
А ви собі сховались в монастир
І вийшли звідти, мабуть, тільки чудом.
АНТІФОЛ ЕФ. Ніколи в монастир я не заходив,
Меча ти проти мене не здіймав,
І ланцюга ніколи я не бачив.
Клянуся небом — це брехня негідна!
КНЯЗЬ Як дивно все заплуталось в цій справі!
Гадаю я, що ви понапивались

Із келиха Кіркеї. Щоб його
Загнали й справді в монастир, то він
І був би там; коли б же збожеволів,
То вже не захищався б так розумно.
Ви кажете, що він обідав дома,
Та золотар доводить протилежне.
А ти що скажеш, хлопче?
ДРОМІО ЕФ. Ясний князю,
Обідав він із нею в "Дикобразі".
КУРТИЗАНКА Так, так, і зняв у мене з пальця перстень.
АНТІФОЛ ЕФ. То правда, мій володарю, цей перстень
Я в неї взяв.
КНЯЗЬ Ти бачила, як він
Ввійшов сюди, в абатство?
КУРТИЗАНКА Так, владарю,
Я бачила, як бачу вашу світлість.
КНЯЗЬ Як дивно це! Покликать абатису!
Мені здається, вам чогось бракує,
Якщо не збожеволіли цілком.
Один із почту виходить.
ЕГЕОН Великий князю наш, дозвольте з ласки
Мені сказати слово; я знайшов,
На щастя, друга тут, який врятує
Мені життя, сплативши вам всю суму,
Яку призначено за викуп мій.
КНЯЗЬ Кажи, що маєш, сіракузцю. Ну,
Чого ж ти хочеш?
ЕГЕОН Чи звати вас не Антіфол, мій пане?
А вашого невільника не Дромйо?
ДРОМІО ЕФ. Годину лиш тому невільний був я,
Та перегриз він на мені мотузку,
І Дроміо слугою вільним став.
ЕГЕОН Я переконаний, що ви обидва
Про мене згадуєте.
ДРОМІО ЕФ. Ні, себе

Ми згадуємо, дивлячись на вас;
Зв'язали нещодавно й нас так само,
Як вас тепер. Ви, пане, може, теж
Один із пацієнтів дурня Пінча?
ЕГЕОН Чому ви дивитесь на мене так,
Мов я чужий? Ви ж знаєте мене.
АНТІФОЛ ЕФ. Я досі вас ніколи ще не бачив.
ЕГЕОН О, як меве змінили дні скорботи,
Відколи з вами бачивсь я востаннє.
й журба потворною рукою часу
Спотворила моє лице й зробила
Його чужим! О друже мій, скажи,
Чи ти хоч впізнаєш мій голос?
АНТІФОЛ ЕФ. Ні.
ЕГЕОН Ти, Дромйо, теж не впізнаєш?
ДРОМІО ЕФ. І я,
Мій пане, теж не впізнаю.
ЕГЕОН Проте,
Я певен, мій ти упізнаєш голос.
ДРОМІО ЕФ. Ви так гадаєте, пане? А я — якраз навпаки, я
певен, що зовсім не впізнаю; а коли людина щось заперечує, то
треба їй вірити,
ЕГЕОН І голосу не впізнають! Невже,
О часе лютий, за сім літ коротких
Ти так зумів розбить мій бідний голос,
Що навіть рідний син впізнать не може.
І хоч зима, яка вбива всі соки,
Моє лице зів'яле вкрила снігом,
Хоч кригою взялася в жилах кров,
Та ніч життя поберегла ще пам'ять
І світло в гаснучій моїй лампаді,
Ще трохи чують вуха, хоч і глухнуть,
І всі ці сиві свідки (певен я)
Мені говорять правду,— ти мій син.
АНТІФОЛ ЕФ. Свого я батька ще не бачив зроду!

ЕГЕОН Згадай, мій сину, лиш сім літ минуло,
Як виїхав ти з Сіракуз-, чи ти
Соромишся впізнать мене в нещасті?
АНТІФОЛ ЕФ. І князь наш, і мої знайомі в місті
Посвідчить можуть, що це все — не так:
Я Сіракуз іще не бачив зроду.
КНЯЗЬ Знай, сіракузцю, ось вже двадцять років
Я опікуюсь Антіфолом, він
За весь цей час не бачив Сіракуз.
Мені здається, що літа і горе
Тобі потроху вистарили розум.
Входить абатиса з Антіфолом Сіракузьким і Дроміо Сіракузьким.
АБАТИСА Великий, князю наш, ось чоловік,
Якозиу тут тяжку вчинили кривду.
Всі товпляться, щоб подивитись на нього.
АДРІАНА Два мужі бачу я, коли м£не
Не обдурили власні очі.
КНЯЗЬ Мабуть,
Один із них — твій муж, а другий —
То дух йото; так само й ці обоє.
Котрий з них чоловік? Котрий з них дух?
Хто зможе розрізнити їх, панове?
ДРОМІО СІР. Я — Дроміо, звели йому забратись!
ДРОМІО ЕФ. Я — Дроміо, дозволь мені зостатись!
АНТІФОЛ СІР. Невже тебе я бачу, батьку мій?
Чи це твій привид?
ДРОМІО СІР. О старий мій пане!
Та хто ж це вас зв'язав?
АБАТИСА Хто б не зв'язав,
Я розв'яжу й визволенням його
Здобуду мужа. Егеоне сивий,
Скажи, чи ти той самий, що колись
Дружину мав Емілію, яка
Тобі родила двох синів-близняток?

Як ти той самий Егеон, скажи ж,
Скажи мерщій Емілії тій самій!
ЕГЕОН Коли це все не сон, то ти і справді
Емілія; як ти — вона, скажи
Й мені, де син, що плив з тобою разом
На тім фатальнім плоті?
АБАТИСА Нас усіх,-
Його, мене і Дромйо,— врятували
Чутливі мореплавці з Епідамна;
Але рибалки грубі із Корінфа
Догнали скоро їх і відібрали
В них Дрсшіо й мого, малого сина,
Мене в еяідамкян вони лишили.
Що з нимв сталося, не знаю я:
Тоді знайшла собі притулок тут.
КНЯЗЬ Це стверджує ту розловідь, що ми
Ще ранком чули; ось два Антіфоли
Однакові, як на один копил;
А ось два Дроміо, на диво схожі.
Так, справді, це батьки оцих дітей,
Що випадок їх звів оце докупи.
Прибув ти із Корінфа, Антіфоле?
АНТІФОЛ СІР. Ні, герцогу, прибув я з Сіракуз.
КНЯЗЬ Стривай, стань збоку; я ніяк не можу
Вас розрізнити.
АНТІФОЛ ЕФ. Я сюди прибув
З Корінфа, мій володарю ласкавий.
ДРОМІО ЕФ. І я з ним теж.
АНТІФОЛ ЕФ. Привіз мене сюди завзятий воїн,
Ваш славний дядько, Менафонський князь.
АДРІАНА А хто з вас двох обідав нині в мене?
АНТІФОЛ СІР. Я, прехороша пані.
АДРІАНА Ви мій муж?
АНТІФОЛ ЕФ. Е, ні! Даруйте, я на це не згоден!
АНТІФОЛ СІР. І я також, хоч мужем називала

Мене вона; а чарівна ця панна,
її сестра, іменувала братом.
(До Люціани)
Те, в чім я так вас запевняв тоді,
Надію маю довести на ділі,
Як це не сон, що бачу я і чую.
АНДЖЕЛО Ось, пане, той ланцюг, що я вам дав!
АНТІФОЛ СІР. Здається, пане. Я і не зрікаюсь.
АНТІФОЛ ЕФ. А ви за той ланцюг мене схопили!
АНДЖЕЛО Здається, пане. Я і не зрікаюсь.
АДРІАНА Я вам послала гроші через Дромйо
На викуп, пане; він їх не приніс?
ДРОМІО ЕФ. О ні! Не через мене!
АНТІФОЛ СІР. Той гаманець дукатів я одержав:
Його приніс мені слуга мій, Дромйо.
Я бачу, кожному з нас попадався
Слуга не свій, а братів; нас же дв"к
Теж плутали: він мною був, я — ним:
От з цього помилки всі і постали!
АНТІФОЛ ЕФ. За ці дукати викуплю я батька.
КНЯЗЬ Не треба, я йому життя дарую.
КУРТИЗАНКА Прошу, мій діамант віддайте, пане!
АНТІФОЛ ЕФ. Візьміть його; велика дяка вам
За ваш смачний обід.
АБАТИСА Зробіть нам ласку,
Преславний князю наш, у монастир
Із нами разом завітайте; там
Докладно ми про наші всі пригоди
Розкажем вам, і всіх, що тут зійшлись,
Що в день цей від численних помилок
Страждали, просимо ми теж до гурту
І обіцяєм всіх задовольнити.
О, двадцять п'ять тяжких і довгих років,
Сини мої, промучилась я з вами,
І тільки зараз народила вас!

Ви, князю наш, ти, муже мій, і діти,
І ви, календарі їх з перших днів,
Ходім мерщій похрестини справляти:
Кінець журбі, тож нумо святкувати!
КНЯЗЬ Охоче буду кумом на хрестинах.
Князь, абатиса, Егеон, куртизанка, 2-й купець, Анджело та почет виходять.
ДРОМІО СІР. Чи збігати мені на корабель
По ваші речі, пане?
АНТІФОЛ ЕФ. По мої?
Які ж туди відніс ти речі, Дромйо?
ДРОМІО СІР. Ті речі, що були в "Кентаврі", пане.
АНТІФОЛ СІР. Це він мені говорить. Дромйо, я
Господар твій, ходімо з нами зараз;
Про речі ті подбаємо ми згодом;
Ну, брата ж обніми й потішся з ним!
Антіфол Сіракузький і Антіфол Ефеський, Адріана і Люціана виходять.
ДРОМІО СІР. В господаря твого живе красуня,-
Ох, та й гладка ж!.. Вона мене сьогодні
Ледь не засмажила під час обіду;
Тепер вона мені сестрою буде,-
Нівроку їй,— а не жоною, правда ж?
ДРОМІО ЕФ. Мені здається все, що ти не брат мій,
А дзеркало моє. Дивлюсь на тебе
І бачу, що вродливий я хлопчина!
Ходім і ми на свято подивитись.
ДРОМІО СІР. Прошу вас, пане, йти вперед, ви старший.
ДРОМІО ЕФ. Це ще питання: як його розв'яжем?
ДРОМІО СІР. Ми соломинку будемо тягти
За наше старшинство; тим часом ти
Іди вперед.
ДРОМІО ЕФ. О ні, хай краще так:
Ми разом народились, як близнята,
То. й иідем попідручки, як два брата...
Виходять.

Примітки

Написана близько 1592-1593 рр. Вперше опублікована in folio 1623 р., можливо, за піратськими текстами.

П'єса є обробкою комедії римського драматурга Плавта "Менехми" в дусі Відродження. Вибір сюжету не випадковий. На досвід Плавта і Теренція спиралася вся побутова "правильна" комедія англійського Відродження, пов'язана з традицією італійської commedia erudita. Твори Плавта і Теренція входили до навчальних програм коледжів, їх охоче виконували театральні трупи. "Менехми" Плавта, наприклад, були поставлені на англійській сцені ще в 1527 р., при дворі Генріха VIII.

В останні десятиріччя XVI ст. "правильна" комедія трансформується: зникає сатиричне зображення характерів, підкреслення ігрових засад порушує побутову вірогідність. Народно-фарсовий елемент виходить на передній план.

Близька до комедії фарсових положень і "Комедія помилок". Плутанина двійників, роблений прийом Плавта ("Менехми", "Вакхіди", "Амфітріон"), майстерно обігрується Шекспіром. До того ж ситуація "qui pro quo" ("цей замість того") дедалі ускладнюється: героїв-близнюків супроводять слуги-близнюки (можливо, це запозичено з "Амфітріона" Плавта). Фарсовий сюжет ускладнюється. Комічні невідповідності, непорозуміння між партнерами, що говорять про різне, переконані в тому, що мова йде про те ж саме, змінюють одне одного.

Проте традиційна фарсова ситуація підлягає переоцінці. Комічне і ліричне, синтез яких стане невід'ємною прикметою дальших творів Шекспіра, відчутні і в "Комедії помилок". Коли основна дія комічна, то обрамлення (пролог, епілог) підкреслено драматичне. У Плавта передісторія викладалась у пролозі в розповіді одного з акторів. У Шекспіра ж її розповідає сам Егеон. Причому значення пролога не

вичерпується необхідністю ознайомити глядача з давно минулими подіями.

Саме в цій сцені створюється той драматичний настрій, який збережеться в підґрунті всієї дії. І хоча фігура Егеона з'являється лише в епізодах обрамлення, ного тема не зникає. Так, Антіфол Сіракузький, який щойно прибув до Ефеса, знає про близьку страту невідомого купця з Сіракуз і отримує суму грошей, що, власне, дорівнює необхідній для викупу приреченого. Персонажі ще не усвідомлюють значення цих подій, але його розуміють глядачі.

Особливе змістовне навантаження надається розповіді князя Ефеського про ворожнечу між Сіракузами та Ефесом — цей мотив відсутній у Плавта. Ворожнеча, дисгармонія та її подолання стають ідейною домінантою комедії. В цьому Шекспір значно ближчий до літератури Відродження, ніж до античного першоджерела. Дисгармонія охоплює всі сюжетні щаблі: державний (ворожнеча двох міст — Сіракуз та Ефеса), сімейний (розлука Егеона та Емілії, непорозуміння в домі Антіфола Ефеського), особистий (взаємини Антіфола Сіракузького та Люціани). Втім, герої комедії позбавлені будь-якої "трагічної провини". Всі протиріччя породжені зовнішніми обставинами.

У зв'язку з цим Шекспір облагороджує образи плавтівської комедії, позбавляє героїв гостро характерних рис. Адріана, наприклад, вже не сварлива дружина Менехма, а пристрасна та незалежна жінка, що страждає від байдужості коханого чоловіка. Антіфол Ефеський, при всій своїй зовнішній брутальності, внутрішньо делікатніший від плавтівського персонажа, що викрадає плащ дружини, щоб віднести його куртизанці. Рисами мрійливості й меланхолії наділений Антіфол Сіракузький, уже зовсім не схожий на героя римської комедії. Комізм характерів, типовий для Плавта, замінено комізмом ситуацій.

Джерелом непорозуміння стає, як і в більшості ранніх комедій Шекспіра, сама примхлива природа, що створює перепони на шляху героїв, доповнює невірогідні ситуації і сама ж їх долає. Рух фабули

комедії — від ворожнечі до примирення, їїд дисгармонії — до гармонії. Фінал, таким чином, відновлює порядок на всіх рівнях.

"Комедія помилок" займає проміжне становище між "побутовою" і "романтичною" комедіями, боротьба та взаємодія яких визначає своєрідність розвитку ренесансної драматургії в Англії. Побудова п'єси, збереження єдності часу і місця дії, фарсовий елемент — нагадують "правильну" побутову комедію. Відмова від вірогідності, дещо ускладнена інтрига, співіснування комічного з ліричним та драматичним — притаманні "романтичній" комедії, що спиралась передусім "а досвід народної сцени, оповідну традицію Середньовіччя та Відродження. До речі, Шекспір звертається в комедії і до пасторальних мотивів та легенд. Так, наприклад, історія батька, що втратив синів, нагадує легенду про Аполлона Тірського, з якою англійський читач мав можливість ознайомитися в книзі Дж. Гоуера "Confessio ammantis" (пізніше її було оброблено в "Періклі" Шекспіра). Не даючи синтезу цих жанрових розгалужень, "Комедія помилок", проте, свідчить, що автор намагався такий синтез створити,

На українську мову комедію вперше переклав П. Куліш на початку 80-х рр.; її було включено до першого тому його перекладів із Шекспіра, що вийшов у Львові 1882 р. До "Комедії помилок" звертається і М. Кропивницький, комедію якого "Пошилися в дурні" І. Франко розглядав як самостійне наслідування Шекспіра. В 1924 р. був зроблений скорочений переклад комедії спеціально для театральних вистав, але ця практика себе не виправдала.

С. 7. Солін.— Шекспір використовує в комедії імена латинські (Солін, Дроміо), грецькі (Антіфол, Егеон), італійські (Анджело, Адріана, Балтазар), англійські (Пінч, імена служниць). Ім'я Солін може бути пов'язане з іменем популярного в Англії часів Шекспіра Кайя Юлія Соліна (прибл. III ст. н. є.) — автора "Полігістора" (англ. переклад 1587). Персонаж з таким ім'ям є і в комедії сучасника Шекспіра Дж. Лілі "Кампаспа" (1584).

Ефес— давньогрецьке місто в Карії, на західному узбережжі Малої Азії. Сіракузи — давньогрецьке місто на південному сході острова Сіцілії. Засноване як колонія Корінфа.

С. 8. Епідамн — давньогрецьке місто на північному узбережжі Адріатичного моря (сучасний Дуррес).

С. 9. ...один — з Корінфа, А другий — з Епідавра.— Протиставлення тут не має сенсу. Як Корінф, так і Епідавр лежать у північно-східному напрямі від Епідамна. Зразок досить вільного використання Шекспіром географічних назв.

Корінф — давньогрецьке місто на Корінфському перешийку, що з'єднує Середню Грецію з Пелопоннесом.

Епідавр — давньогрецьке місто на східному узбережжі Греції.

С. 10. Фортуна — в римській міфології богиня щастя, нагоди, удачі. Переносно: доля, удача.

С. 11. Антіфол — по-грецькому означає: "Взаємна прихильність, приязнь". Ім'я Антіфола вже зустрічалося в пасторальному романі попередника Шекспіра Ф. Сідні "Аркадія" (1581; опубл. 1590).

Дроміо — так зветься раб у кількох комедіях Теренція. Дроміо названо й слугу в п'єсі Дж. Лілі "Матінка Бомбі" (бл. 1590), яку було створено за зразком комедій Плавта.

С. 13. ...вже й каплун Згорів...— Фарсове обігрування теми їжі — типовий засіб народного театру, поширений ще в античній комедії. Набуває надзвичайної популярності в літературі Відродження.

С. 14. "Фенікс", а далі "Кентавр".— За часів Шекспіра в Англії існував звичай надавати житлам особливі назви, найчастіше за архітектурними

оздобами будинків, наприклад, за зображенням на фасаді казкової птиці Фенікса, Кентавра і т. ін.

Одна з численних англійських реалій у тексті творів Шекспіра. На голові я й справді марки маю.— Комедійне використання назв монет зустрічається майже в кожному творі Шекспіра: "долар" (dollar) прирівнюється до слова "страждання" (dole), "нобль" (noble)-для означення знатності роду (nobleman) тощо. В цьому випадку — гра слова "marks": "марки" (монети) та "шрами".

С. 27. Дроміо — одвірний пана, коли хочеш знати.— Епізод нагадує сцену з "Амфітріона" Плавта, під час якої справжній Сосія поривається увійти в дім свого господаря, що його охороняє Сосія-Меркурій.

С. 32. Сирена — у грецькій міфології напівжінка-напівптиця, що своїм чарівним співом зваблює мореплавців.

С. 33. ...вибігає Дроміо СІракузький.— Епізод має пародійне значення. Сцена зустрічі Антіфола Сіракузького та Люціани комізується розповіддю Дроміо про те, що до нього запалала жагою куховарка Люція. Романтична закоханість дублюється наївно-природним почуттям.

С. 34. На якій же частині її тіла Ірландія? — Комічну географію Дроміо побудовано на низці злободенних натяків та політичних алюзій.

С. 41. Тартар-за грецькою міфологією, надра землі, безодня, де страждають переможені титаяи. Нерідко ототожнюється з пеклом. ...біс, що в буйвола зашитий...— тобто стражник, одягнений у шкіряну куртку. Одяг стража порядку порівнюється також з убранням Адама, який, за біблійною легендою, після гріхопадіння одягається в звірячі шкури.

С. 43. ...лапландські чаклуни.— Лапландія — територія на півночі Швеції, Норвегії, Фінляндії та Кольського півострова. У давнину мала славу країни чаклунів.

Ось ангели, що мають вас урятувати...— гра слів: "ангел" — монета і "ангел" водночас натяк на християнську легенду про врятування св. Петра з в'язниці ангелом. С. 44. ...запасіться довгою ложкою.— За давнім англійським прислів'ям, той, хто їсть з дияволом, конче мусить мати довгу ложку.

С. 45. Павич кричить: "Від гордощів тікайте!" — Зображення павича нерідко служило за символ марнославства.

С. 46. ...не діставав... нічого, крім стусанів.— Скарги Дроміо на суворе поводження з ним Антіфола нагадують комічні нарікання рабів у комедіях Плавта. Тема побоїв характерна і для народної балаганної коміки. Це типовий зразок побутового буфонного гумору.

Пінч — ім'я героя має значення: англійською мовою воно означає "щипок". Хоч у тексті Пінча й називають заклинателем, герой скоріш нагадує собою шкільного вчителя-педанта.

С. 48. Весталка кухні.— У Давньому Римі весталки — жриці богині Вести, що підтримувала в храмі священний вогонь. Вони зрікалися шлюбу й повинні були зберігати цнотливість. Тут іронічно обігрується заняття куховарки і її хтивість.

С. 57. Вони лили на нього цілі відра...— у давнину божевільних лікували, ллючи їм на голову холодну воду.

С. 60. ...ви понапивались Із келиха Кіркеї.— Кіркея — у грецькій міфології чарівниця, що перетворювала подорожніх у тварин, даючи їм випити чарівного напою.

С. 63. Два Дроміо.— В італійській комедії del arte існували два амплуа слуг (dzianni): меткий, спритний, шахраюватий та простодушний, чесний, інколи психічно неповноцінний тип. В "Комедії помилок" цей

розподіл уже намічається: Дроміо Ефеський близький до першого типу, Дроміо Сіракузький дечим нагадує другий.

С. 64. Менафон — на ім'я Менафон натрапляємо в трагедії К. Марло "Тамерлан" (1587-1588, опубл. 1590) та в пасторальному романі Р. Гріна "Менафон" (1589).

Олена АЛЕКСЄЄНКО